

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Ústav sociálních studií

Důvody dlouhodobého pobírání dávek hmotné nouze

Bakalářská práce

Autor: Adéla Nováková
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální komunikace v neziskovém sektoru
Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Kateřina Krupková
Oponent práce: Mgr. Eva Janouchová

Zadání bakalářské práce

Autor: Adéla Nováková

Studium: P21K0200

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální komunikace v neziskovém sektoru

Název bakalářské práce: **Důvody dlouhodobého pobírání dávek hmotné nouze**
Název bakalářské práce AJ: Reasons for benefiting from long-term material need support

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zaměřuje na dávky hmotné nouze. Cílem práce je zjistit důvody, které vedou k jejich dlouhodobému pobírání. Teoretická část charakterizuje nepojistné sociální dávky, úlohu Úřadu práce a příjemce dávek hmotné nouze. Akcent je kladen na sociologické a psychologické aspekty, které mohou klienty k dlouhodobému pobírání dávek vést. Empirická část je založena na kvalitativním průzkumném šetření, které reflektuje pobírání dávek z hlediska osobního, rodinného, pracovního a sociálního.

MATOUŠEK, Oldřich a Alois, KŘIŠŤAN a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.

ŠAFRÁNEK, Ladislav. *Nezaměstnanost: jak ji neznáme a jak jí čelit*. Praha: Orego, 2011. ISBN 978-80-87528-03-7.

ŠÁMALOVÁ, Kateřina a Petr, VOJTÍŠEK a kol. *Sociální správa: organizace a řízení sociálních systémů*. Praha: Grada, 2021. ISBN 978-80-271-2195-3.

ŠVARČÍČEK, Roman a Klára, ŠEĎOVÁ a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.

Zadávací pracoviště: Ústav sociálních studií,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Kateřina Krupková

Oponent: Mgr. Eva Janouchová

Datum zadání závěrečné práce: 28.2.2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci s názvem *Důvody dlouhodobého pobírání dávek hmotné nouze* vypracovala pod vedením vedoucí práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 22. 4. 2024

Adéla Nováková

Anotace

NOVÁKOVÁ, Adéla. *Důvody dlouhodobého pobírání dávek hmotné nouze*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2024. 72 s. Bakalářská práce.

Tato bakalářská práce se zaměřuje na dávky hmotné nouze a osoby, které jsou příjemci těchto dávek. Cílem práce je zjistit důvody, jež vedou k jejich dlouhodobému pobírání; z tohoto důvodu je práce zaměřena na dávku hmotné nouze zvanou *příspěvek na živobytí*. Teoretická část charakterizuje nepojistné sociální dávky, úlohu Úřadu práce České republiky a poživatele dávek hmotné nouze. U poživatelů dávek hmotné nouze se teoretická část práce zaměřuje na nezaměstnanost jako hlavní příčinu stavu hmotné nouze a na vybrané faktory ovlivňující délku trvání jeho pobírání. Akcent je kladen na sociologické a psychologické aspekty, které mohou mít vliv na dlouhodobé pobírání dávek. Empirická část je založena na kvalitativní výzkumné strategii se zaměřením na příjemce dávky „příspěvek na živobytí“ déle než 6 měsíců. Průzkumné šetření reflektuje pobírání dávek z hlediska osobního, rodinného, pracovního a sociálního a poskytuje náhled na možné faktory ovlivňující délku pobírání dávky hmotné nouze „příspěvek na živobytí“.

Klíčová slova: hmotná nouze, příspěvek na živobytí, dlouhodobá nezaměstnanost

Abstract

NOVÁKOVÁ, Adéla. *Reasons for benefiting from long-term material need support*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2024. 72 pp. Bachelor Thesis.

This bachelor's thesis focuses on the benefits of material needs and the individuals benefiting from them. It aims to understand the reasons that lead to their long-term usage. Therefore, this thesis mainly focuses on the benefits of material needs, primarily living allowance. The theoretical part characterizes uninsured social benefits, the role of the Labor Office of the Czech Republic, and the claimants of benefits in material need. In the case of a claimant of benefits in material need, the theoretical part of the work focuses on unemployment as the leading cause and on selected factors affecting its length. The emphasis is placed on sociological and psychological aspects that can affect the long-term collection of benefits. The empirical part is based on a qualitative research strategy focusing on recipients of living allowance for a time longer than six months. The research focuses on collecting benefits from personal, family, work and social points of view, and it provides insight into possible factors influencing the length of collection of living allowance.

Keywords: material need, living allowance, long-term unemployment

Poděkování

Chtěla bych poděkovat Mgr. et Mgr. Kateřině Krupkové za její přístup a cenné rady během tvorby bakalářské práce.

Obsah

Úvod.....	10
1 Hmotná nouze.....	12
1.1 Dávky hmotné nouze.....	13
1.2 Příspěvek na živobytí	14
2 Nezaměstnanost jako hlavní příčina hmotné nouze	19
2.1 Vymezení pojmu nezaměstnanost.....	19
2.2 Psychologie nezaměstnanosti.....	20
2.3 Druhy nezaměstnanosti	23
2.4 Rizikové skupiny ohroženy nezaměstnaností	25
2.5 Vybrané nástroje aktivní politiky zaměstnanosti	26
3 Další vybrané faktory ovlivňující dlouhodobé pobírání dávek hmotné nouze 29	
4 Důsledky dlouhodobého pobírání dávek hmotné nouze	36
5 Průzkumné šetření s příjemci dávek hmotné nouze	40
5.1 Výzkumné otázky a cíle empirického šetření.....	40
5.2 Zvolená strategie v průzkumu.....	41
5.3 Provedení výzkumu.....	44
5.4 Kazuistiky informantů.....	45
5.4.1 Kazuistika – I 1.....	45
5.4.2 Kazuistika – I 2.....	47
5.4.3 Kazuistika – I 3.....	49
5.4.4 Kazuistika – I 4.....	51
5.4.5 Kazuistika – I 5.....	54
5.5 Interpretace zjištěných poznatků.....	56
5.6 Shrnutí výzkumného šetření.....	61
Závěr.....	66
Příloha	69

Seznam použitých zdrojů	70
-------------------------------	----

Seznam zkratk

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

SSP – státní sociální podpora

ÚP ČR – Úřad práce České republiky

ZPHN – zákon o pomoci v hmotné nouzi

Úvod

Dávky hmotné nouze představují důležitý prvek sociálního systému, jenž poskytuje podporu lidem v obtížných životních situacích. Příjemci těchto dávek často bojují s předsudky společnosti, která je vnímá jako osoby zneužívající sociální systém. Z vlastní zkušenosti vím, že společnost má často představu, že klienty dávek hmotné nouze jsou pouze osoby romského etnika a osoby pracující na nelegálním pracovním trhu.

Pokud se člověk dostane do situace, kdy se ocitne bez příjmu a nemá vlastní finanční zdroje, případně rodinu, která by mu mohla vypomocet, jsou pro něj vhodné právě dávky hmotné nouze. Dávky hmotné nouze spolu s dalšími dávkami sociálního systému ČR mohou pomoci osobám překlenout období bez příjmu tak, aby se mohli vrátit na pracovní trh a zajistit si svůj příjem pro živobytí. Dávka hmotné nouze je také prospěšná pro osoby propuštěné z výkonu trestu, které si potřebují zajistit základní životní potřeby a bydlení, aby se mohly dále věnovat zapojení se na pracovní trh. Dávky mohou využít například také rodiče s nízkými příjmy k pokrytí základních životních potřeb rodiny. Dávky mohou využít například na školní pomůcky.

V této bakalářské práci se zaměřuji na dlouhodobé pobírání dávek hmotné nouze a faktory, které ovlivňují dobu trvání této podpory. Dlouhodobé pobírání dávek jsem pro účely této práce definovala jako podporu, kterou klienti ÚP soustavně pobírají déle než 6 měsíců. Motivací k výběru tohoto tématu je mé profesní působení jako ověřovatelka dávek hmotné nouze, při němž jsem se setkala s opakujícími se případy klientů, kteří zůstávají dlouhodobě závislí na této formě podpory.

Cílem práce je zjistit důvody, které vedou k dlouhodobému pobírání dávek hmotné nouze. Pro účel práce jsem se zaměřila na dávku zvanou příspěvek na živobytí, která je dávkou opakující se a je vyplácena měsíčně. Dále jsem se zaměřila na překážky, které klientům brání vymanit se ze závislosti na dávkách hmotné nouze. Pro účely této práce se zaměřím na oblast Novobydžovsko, kde sama žiji a díky práci na místním Úřadu práce České republiky mám přímý přístup k relevantním datům a informacím, které využiji při výzkumu.

Teoretická část charakterizuje nepojistné sociální dávky, úlohu Úřadu práce České republiky a příjemce dávek hmotné nouze. Akcent je kladen na sociologické a psychologické aspekty, které mohou klienty k dlouhodobému pobírání dávek vést.

Empirická část je založena na kvalitativním průzkumném šetření, jež reflektuje pobírání dávek z hlediska osobního, rodinného, pracovního a sociálního. Zaměřím se na klienty, kteří pobírají dávku příspěvek na živobytí déle než 6 měsíců, přičemž zdrojem informací mi budou údaje ze spisové dokumentace a programu OK nouze. Následně provedu polostrukturovaný rozhovor s vybranými klienty a z veškerých informací vypracuji kazuistiku.

1 Hmotná nouze

Hmotná nouze představuje v České republice sociální fenomén, který ovlivňuje život mnoha jednotlivců a rodin. Dávky hmotné nouze jsou navrženy jako opora pro ty, kteří se ocitli v obtížné životní situaci, a slouží jako záchranná sociální síť. Osoby v hmotné nouzi, často celé rodiny, nemají dostatek financí na uspokojení základních potřeb, jako je strava, bydlení, oblečení a zdravotní péče.

Tato kapitola se zaměřuje na definici a charakteristiku hmotné nouze v kontextu českého sociálního systému ČR. Věnuje se také konkrétním formám dávek a opatření, které jsou v České republice poskytovány jako reakce na tento problém.

Působnost hmotné nouze vyplývá již z Listiny základních práv a svobod, která v čl. 30, odst. 2. uvádí: *„Každý, kdo je v hmotné nouzi, má právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek.“*

Hmotná nouze není jednoznačně definována, avšak vychází z právního rámce stanoveného zákonem č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, který platí od 1. ledna 2007. Tento zákon stanovuje hmotnou nouzi jako stav, kdy jednotlivci nebo rodiny čelí nedostatku finančních prostředků potřebných k zajištění základních životních potřeb. Dále zákon uvádí podmínku, že žadatel není schopen překonat tuto svou situaci vlastními silami.

Přijetím zákona o pomoci v hmotné nouzi došlo ke změně od ochranné a podpůrné politiky k motivačnímu a donucovacímu principu s cílem odstranění závislosti na dávkách (Kotýnková, 2007).

Hmotná nouze je spojena s definicí životního a existenčního minima, která je ukotvena v zákoně 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu. Tento zákon stanoví *„životní minimum jako minimální hranici peněžních příjmů (dále jen „příjem“) fyzických osob (dále jen „osoba“) k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb a existenční minimum jako minimální hranici příjmů osob, která se považuje za nezbytnou k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb na úrovni umožňující přežití“* (§ 1 zákona o životním a existenčním minimu). Aktuálně je uvedeným zákonem stanovena částka životního minima jednotlivce ve výši 4.860 Kč a existenční minimum jednotlivce 3.130 Kč.

Lze dále vypočítat životní minimum osob žijících v domácnosti, a to součtem životních minim jednotlivých členů. Výše životního minima druhé a další osoby je definována zákonem o životním a existenčním minimu.

Výše životního a existenčního minima se mění nařízením vlády, která je zmocněna k navyšování částek k lednu nového roku podle vývoje spotřebitelských cen, pokud náklady na výživu a základní osobní potřeby vzrostou alespoň o 5 %, případně může vláda zvýšit částky kdykoliv mimo pravidelný termín valorizace (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2023, online).

V letech 2020, 2021 a 2022 docházelo k navyšování částek i v průběhu roku. Jedná se o období, kdy se začalo šířit onemocnění covid-19 a s ním zvyšující se mírou nezaměstnanosti plynoucí z omezení služeb. Vláda valorizací zpravidla reaguje na zvyšování spotřebitelských cen.

Dávky hmotné nouze jsou v kompetenci ÚP ČR a spadají pod působnost Ministerstva práce a sociálních věcí. Stavem hmotné nouze se zabývá sociální systém České republiky. Stanovení konkrétních charakteristik spadá pod MPSV, které je ústředním správním orgánem státní správy a má zásadní roli v nepojistném sociálním systému. Činnost MPSV lze shrnout jako řídicí, koncepčně iniciační, kontrolní, koordinační, analytickou, metodickou, správní a zřizovací (Ministerstvo vnitra České republiky, online, 2008). Dále má MPSV na starosti formulaci a realizaci sociální politiky v České republice a je nadřízeným orgánem ÚP ČR. ÚP ČR pak představuje klíčovou instituci pro správu a distribuci sociálních dávek a podpor v nezaměstnanosti (Šámalová a kol., 2021). Práce se zaměřuje na dávky hmotné nouze, které spadají pod působnost ÚP ČR.

Práce se zaměřuje na pobírání dávek hmotné nouze na Novobydžovsku, kde je umístěno kontaktní pracoviště ÚP ČR. Nový Bydžov je město s rozšířenou působností s počtem obyvatel do 10.000. Město se skládá z osmi místních částí, a to Nový Bydžov, Chudonice, Stará Skřeneň, Nová Skřeneň, Skochovice, Vysočany, Zábědov a Žantov.

1.1 Dávky hmotné nouze

V předchozí kapitole bylo vysvětleno, co je to hmotná nouze, v této podkapitole se práce zaměřuje na konkrétní dávky a jejich cíl.

Cílem sociálních dávek jako záchranné sítě sociálního systému ČR je nejen finanční podpora klienta, ale také sociální práce. Cílem práce s klientem je komplexní řešení situace a rozvoj jeho schopností a dovedností pro zařazení se do pracovního procesu (Šámalová a kol., 2021). Úřad práce ČR nezajišťuje pouze finanční podporu, ale také sociální práci tak, aby se klient zapojil do pracovního procesu nebo se vymanil

z pobírání dávek hmotné nouze, nejčastěji se tedy jedná o podporu motivace najít si zaměstnání, k čemuž mají sloužit konkrétní nástroje.

Dávky hmotné nouze jsou příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc. Práce se zabývá dlouhodobým pobíráním dávek hmotné nouze, pro její účely se zaměřuje na dávku příspěvek na živobytí. Příspěvek na živobytí je vyhodnocován a vyplácen opakovaně, a to měsíčně, pokud splní žadatel podmínky nároku na dávku, lze tedy na základě pobírání dávky příspěvek na živobytí vyhodnotit dlouhodobost pobírání dávky.

Dávka doplatek na bydlení je určena žadatelům, kteří nemají dostatek financí na uhrazení nákladů na bydlení. Zde je hlavní podmínkou právní titul k užívanému domu/bytu. Na tuto dávku vzniká žadateli nárok po přiznání dávky příspěvek na živobytí, pokud žadatel podá žádost o doplatek na bydlení a je vyhodnocen nárok na výplatu. Doplatek na bydlení může být vyhodnocen i v případě, že žadatel není příjemcem dávky příspěvek na živobytí, jedná se však o specifickou situaci. U této dávky mohou být další specifické situace, které není třeba pro účely práce uvádět.

Dávka mimořádné okamžité pomoci je určena pro okamžité řešení nepříznivé situace osob, jako jsou živelné pohromy, náklady související se vzděláním dětí, předměty dlouhodobé potřeby, jako jsou lednička, pračka a podobně. Dle možných situací se u dávky volí typ. Těmi jsou újma na zdraví, vážná mimořádná událost, nezbytný jednorázový výdaj, nezbytné nebo odůvodněné náklady související se vzděláním, nezbytné nebo odůvodněné náklady na předměty dlouhodobé potřeby a ohrožení osoby sociálním vyloučením. O tuto dávku může požádat kdokoli; budou zde zohledněny příjmy a sociální a majetkové poměry. Dávkou mimořádné okamžité pomoci se tato práce nezabývá, jelikož se jedná o dávku vyplácenou jednorázově.

Pro účely práce bude stěžejní dlouhodobé pobírání dávky příspěvek na živobytí, na kterou se zaměří následující podkapitola.

1.2 Příspěvek na živobytí

Příspěvek na živobytí je zřízen za účelem překlenutí určité situace tak, aby z důvodu náhlého poklesu příjmu nedošlo k vyčlenění jedince ze společnosti a předešlo se možnému stavu ohrožení života. Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, v § 1 uvádí, že nárok na základní sociální poradenství vedoucí k řešení hmotné nouze nebo jejímu předcházení má každá osoba.

Hmotná nouze je nedostatek finančních prostředků domácnosti na úhradu jídla, ošacení a hygienických potřeb, kdy domácnost není schopna zajistit tyto potřeby vlastním přičiněním (Šámalová a kol., 2021).

Stěžejním pro nárok a výplatu dávky je splnění podmínek daných zákonem. ZPHN definuje podmínky pro vznik nároku na dávku a její výplatu. Jako hlavní podmínka k vyhodnocení nároku na dávku je, zda je žadatel ve stavu hmotné nouze. V ZPHN je dále vyvozeno, kdo je osobou v hmotné nouzi. Pro účely práce uvedu vybrané vyskytující se situace osob v hmotné nouzi; zpravidla jde o osobu, která je:

- v pracovním nebo obdobném vztahu a vykonává tuto činnost v rozsahu alespoň 20 hodin měsíčně,
- příjemce starobního či invalidního důchodu III. stupně,
- pobírající dávky nemocenského pojištění z důvodu mateřství,
- osobou pobírající rodičovský příspěvek,
- osobou pečující o dítě do 10 let věku závislé na pomoci jiné osoby v I. a vyšším stupni závislosti,
- osobou pečující o osobu závislou na pomoci jiné osoby v I. a II. stupni,
- poživatelem příspěvku na péči ve II. a vyšším stupni,
- nezaopatřeným dítětem,
- uznána dočasně práce neschopnou,
- vedená v evidenci uchazečů o zaměstnání.

Dále je třeba uvést, že pracovník Úřadu práce ČR vždy posuzuje situaci klienta individuálně a ZPHN dále stanovuje specifické situace. Výše zmíněné jsou nejčastější situace, které poslouží k účelu této práce. Být v některé z výše uvedených vybraných situací je jednou ze základních podmínek, kterou musí žadatel splnit, aby mohl být vyhodnocen jeho nárok na dávku. Dalšími podmínkami jsou náležitosti spíše administrativního typu, jako například náležitosti žádosti, předložení platného občanského průkazu a podobně, které upravuje také zákon č. 500/2004 Sb., správní řád.

Jelikož se jedná o dávky testované, stěžejním pro výpočet nároku na dávku jsou příjmy a celkové sociální a majetkové poměry žadatele, případně společně posuzovaných osob. Rozhodnutí o dávce se dále řídí výpočtem, od kterého se odvíjí nárok na dávku a její výši. *„Osoba se nachází v hmotné nouzi, není-li stanoveno jinak, jestliže její příjem a příjem společně posuzovaných osob po odečtení přiměřených nákladů na bydlení nedosahuje částky živobytí“* (§ 2 zákona o pomoci v hmotné nouzi).

„Ve stavu hmotné nouze se nachází, pokud jeho příjem nebo příjem všech společně posuzovaných osob po odečtení přiměřených nákladů na bydlení nedosahuje částky živobytí“ (Kotýnková, 2007, s. 96).

Uvedenou dávku hmotné nouze lze vypočítat následujícím způsobem:

Príspevek na živobytí = Částka živobytí – (příjmy – náklady na bydlení)

Částka živobytí se stanovuje pro jednotlivce, případně pro okruh společně posuzovaných osob, které žijí v jedné domácnosti. Částky živobytí pro okruh společně posuzovaných osob stanovuje § 2 a § 3 zákona o životním a existenčním minimu, jak je uvedeno v následující tabulce č. 1.

Tabulka 1 Částky živobytí

Osoba	Částka životního minima v Kč na měsíc
Jednotlivec	4.860 Kč
První osoba v pořadí	4.470 Kč
Druhá a další osoba v pořadí, nad 15 let věku	4.040 Kč
Nezaopatřené dítě od 15 do 26 let věku	3.490 Kč
Nezaopatřené dítě od 6 do 15 let věku	3.050 Kč
Nezaopatřené dítě do 6 let věku	2.480 Kč

Zdroj: vlastní zpracování dle § 2 a 3 § zákona o životním a existenčním minimu

Částky živobytí se případně navyšují o částky dietního stravování, které jsou stanoveny vyhláškou, konkrétní částky jsou vypsány v tabulce č. 2.

Tabulka 2 Dietní stravování

Druh diety	Částka příspěvku v Kč na měsíc
Nízkobílkovinná dieta	1.511 Kč
Dieta při dialýze	1.095 Kč
Nízkocholesterolová dieta	1.150 Kč
Diabetická dieta	1.238 Kč
Dieta při fenylketonurii	2.431 Kč
Dieta při celiakii	3.066 Kč
Dieta při osteoporóze	1.194 Kč
Dieta při laktózové intoleranci	1.172 Kč

Druhy diety	Částka příspěvku v Kč na měsíc
Dieta v těhotenství a při kojení	1.205 Kč

Zdroj: vlastní zpracování dle § 1 vyhlášky o provedení některých ustanovení zákona o pomoci v hmotné nouzi

Ve výpočtu dávky příspěvek na živobytí jsou dále zohledněny příjmy. Příjmy jsou zohledněny dle ZPHN, který definuje započitatelné příjmy, u nichž uvádí procentuální výši započtení. Další specifické započitatelné příjmy uvádí také zákon o životním a existenčním minimu. Dále je v práci uvedeno započtení výše příjmu u konkrétních druhů příjmů, které jsou stanoveny v § 9 ZPHN:

- 70 % u příjmu z důchodu v rámci důchodového pojištění a příjmu ze závislé činnosti,
- 80 % u příjmu z náhrady mzdy po dobu prvních 14 dnů a příjmu z dávky nemocenského pojištění,
- 100 % u ostatních započtených příjmů dle zákona o životním a existenčním minimu, například dávka přídavek na dítě a rodičovský příspěvek,
- 100 % u opakujících se zaopatřovacích příspěvků.

Další položkou ve výpočtu dávky jsou náklady na bydlení. Zde není počítáno s konkrétními částkami nákladů, které žadatel hradí, ale částka je určena procenty. Náklady na bydlení upravuje ZPHN v § 9, ve kterém stanovuje jako odůvodněné náklady na bydlení výši maximálně 30 % ze započteného příjmu, v hlavním městě Praze pak maximálně do výše 35 %.

V případě priznání dávky s nárokem na výplatu je dávka vyplácena měsíčně a způsob výplaty si zvolí žadatel. Výplata je možná převodem na bankovní účet, případně složenkou. Výplatu je možné uskutečnit také v hotovosti, jedná se ale o mimořádný postup, kdy musí být klientem tato situace zdůvodněna. ZPHN definuje způsob výplaty dávky, a to v § 46 odst. 5, kde stanovuje způsob výplaty dávky po 6 měsících. Po této době dojde k částečné výplatě dávky v poukázkách. Uvedené má být opatřením pro případné zneužití dávek, jelikož se jedná o poukázky, které lze uplatnit v konkrétních sítích prodejen na konkrétní sortiment potřeb.

Dále se u této dávky hodnotí například to, zda se klient snaží zvýšit si příjem vlastním přičiněním. Pro přehled uvedu vybrané situace, o které se může jednat. Například se hodnotí snaha o zvýšení příjmu vlastní prací, tedy zda má klient uzavřenou alespoň dohodu o provedení práce nebo jiný typ pracovního úvazku nebo jinak

prokazuje snahu zajistit si příjem vlastním přičiněním. V případě příjmu je žadateli daný příjem zohledněn v dávce, a to v jakékoliv výši. Může nastat situace, že klient splní uvedenou podmínku, jelikož uzavře dohodu o provedení práce a následně je klientovi dávka hmotné nouze ponížena o poměrnou část příjmu.

Snaha o zvýšení příjmu vlastní prací se nezkoumá u nezaopatřených dětí, osob starších 65 let, poživatelů starobního důchodu, osob plně invalidních a rodičů pečujících o děti do 4 let věku (Kotýnková, 2007).

Dále je za snahu považováno, když se klient účastní projektů organizovaných ÚP ČR v úseku zaměstnanosti, případně když dochází každý měsíc na schůzku, kde jsou mu poskytovány aktuální pracovní příležitosti. Pokud klient neprokazuje snahu zvýšit si příjem vlastním přičiněním, klesá jeho částka živobytí po 6 měsících z částky životního minima na existenční minimum.

Dále je pod hodnocením snahy zahrnuta také snaha zvýšit si příjem řádným uplatněním nároků a pohledávek a zvýšení příjmu prodejem nebo jiným využitím majetku. U žadatelů a společně posuzovaných osob je v této souvislosti ověřována existence bankovních účtů, u kterých je případně ověřován zůstatek finančních prostředků.

V případě uplatnění nároků a pohledávek se rozumí například nutnost uplatnění nároku na dávku nemocenského a důchodového pojištění, uplatnění dávek předcházejících dávkám hmotné nouze, jako je uplatnění nároku na podporu v nezaměstnanosti a podobně. Prodej a využití majetku slouží pro situace, kdy je u osoby zřejmé, že hodnota majetku je zjevně vysoká (Kotýnková, 2007).

2 Nezaměstnanost jako hlavní příčina hmotné nouze

Nezaměstnanost představuje klíčový faktor při analýze hmotné nouze, neboť dlouhodobá absence zaměstnání může vyústit v narušení finanční stability jednotlivce či rodiny. Dlouhodobá nezaměstnanost má potenciál k vyčerpání úspor lidí, což může vést k finančním obtížím, chudobě a dále pak tento stav může eskalovat až k ohrožení bydlení a hrozícímu bezdomovectví.

Následky dlouhodobé nezaměstnanosti nejsou však omezeny pouze na finanční aspekty. Tento stav může negativně ovlivnit zdravotní stav jedince, včetně zvýšeného stresu a psychických obtíží spojených s ekonomickou nejistotou. Další problémy mohou nastat v rámci mezilidských vztahů, ať už partnerských, či v rámci rodiny.

Tato kapitola je zaměřena na vymezení pojmu „nezaměstnanost“, psychologii nezaměstnanosti a její druhy. Zároveň dále specifikuje rizikové skupiny obyvatel, které mohou být ohroženy nezaměstnaností, a definuje vybrané nástroje aktivní politiky nezaměstnanosti.

2.1 Vymezení pojmu nezaměstnanost

Pro účel práce je nutné vymezit, co je to nezaměstnanost. Nezaměstnaný je člověk starší 15 let, jenž nemá uzavřen pracovně právní vztah a aktivně si hledá práci. V sociálním systému České republiky je to osoba, která je v evidenci ÚP ČR, jelikož se aktivně o práci uchází. ÚP ČR poskytuje přehled nabízených pracovních pozic v daném regionu. Splněním evidence na ÚP ČR může občan České republiky požádat o podporu v nezaměstnanosti. Jedinec pak nemusí sám hradit zdravotní pojištění a po dobu evidence není povinen hradit sociální pojištění. V tomto případě se jedná o registrovanou nezaměstnanost, na jejímž základě lze zjistit míru nezaměstnanosti.

Dále jsou lidé nezaměstnaní, kteří nejsou v evidenci ÚP ČR, již ztratili důvěru v systém, sami si práci nenašli, téměř ztratili pracovní návyky nebo žijí z dávek sociální podpory. Tito lidé se mohou pohybovat na hranici chudoby. Velkou skupinu nezaměstnaných v evidenci ÚP ČR tvoří lidé bez kvalifikace, což mohou být například absolventi základních škol, lidé obtížně vzdělatelní, kteří nemají zájem o zaměstnání, recidivisté a lidé po propuštění z výkonu trestu. Tito lidé jsou následně závislí na pomoci státu a spoléhají se na sociální zabezpečení, nejsou ničím motivováni ke vstupu do zaměstnání, jsou pasivní. Podle Matouška (2016) je možné nezaměstnanost definovat jako „stav“, ve kterém člověk fyzicky práce schopný a ochotný pracovat nemá

placené zaměstnání. Pod pojmem „ochotný pracovat“ si lze představit člověka, který je v evidenci ÚP ČR a aktivně se o práci uchází u možných zaměstnavatelů.

Registrovaná nezaměstnanost je k prosinci 2023 ve výši 3,7 %, jedná se o 279.227 jedinců, z toho necelých 31 %, tedy třetina registrovaných uchazečů (Úřad práce ČR, 2024), pobíralo podporu v nezaměstnanosti. Jedná se o osoby, které před evidencí na ÚP ČR pracovaly a jimž tak vznikl nárok na podporu v nezaměstnanosti. Ostatní registrovaní nemají nárok na výplatu podpory v nezaměstnanosti, jelikož nesplnili délku 12 měsíců důchodového pojištění v posledních dvou letech. Autorka práce soudí, že lze tuto skutečnost částečně považovat také za ukazatel dlouhodobé nezaměstnanosti, ačkoliv v této skupině osob mohou být například absolventi škol.

2.2 Psychologie nezaměstnanosti

Nedobrovolná ztráta práce je pro mnoho lidí zátěží, která se může projevit až na zdraví jedince a především, jedná-li se o dlouhodobou nezaměstnanost, kdy čas může prohloubit negativní pocity jedince. Každý jedinec může ztrátu práce vnímat jinak: je mnoho faktorů, které mají vliv na způsob, jakým se osoba se ztrátou práce vypořádá. Dále může být ztráta práce například zdrojem frustrace, má negativní vliv na člověka, a to zejména na psychické zdraví.

Je nepochybné, že nezaměstnanost znamená různou zkušenost pro různé jedince i pro různé sociální kategorie (jinou pro muže a jinou pro ženy, jinou pro kvalifikované a jinou pro nekvalifikované osoby, jinou pro mladé a jinou pro staré, jinou pro osoby s velkými aspiracemi a jinou pro osoby bez aspirací). Přesto jsou určité zkušenosti sdíleny všemi, i když možná s různou intenzitou. Nezaměstnaný se ztrátou zaměstnání ztrácí i jeho významné konsekvence pro osobní život a tuto ztrátu těžce prožívá (Mareš, 2002, s. 74).

Dlouhodobá nezaměstnanost způsobuje řadu důsledků, jako je ztráta pozice a ekonomického statusu, prestiže a mnohdy i sociální identity. Ztráta práce může ovlivnit společenský, materiální a rodinný život osob. Buchtová (2013) uvádí, že zvládání ztráty práce je individuální a podmíněno následujícími faktory.

Odolnost člověka vůči psychické zátěži

Lépe se na situaci adaptují lidé na základě kladných osobních vlastností, které získali během života. Dále se ztrátou práce vyrovnávají lépe lidé, kteří příčinu ztráty zaměstnání hledají u sebe, nepodléhají panice, jsou aktivní při hledání práce a méně trpí

psychosomatickými obtížemi, jsou méně podrážděni a stresováni. Odolnější vůči nezaměstnanosti jsou také lidé, kteří vidí ve ztrátě práce novou příležitost (Buchtová a kol., 2013).

Odolnost člověka vůči psychické zátěži plynoucí z nezaměstnanosti může ovlivnit osobnostní typ jedince. Optimista může považovat ztrátu zaměstnání za výzvu a vidět v ní příležitost. Naopak pesimista může vnímat situaci jako neřešitelnou a trvalou. Dále bude mít vliv úroveň resilience osoby. Osoby s vyšší odolností budou hledat novou perspektivu, řešení a postupovat v získání nového zaměstnání vpřed.

Věk jedince

Na vypořádání se s nezaměstnaností má vliv i věk osoby, jelikož se od něj odvíjí míra zodpovědnosti. Starší jedinec již může nést odpovědnost za rodinu a její finanční zajištění. Naopak absolvent může sdílet domácnost s rodiči a nemusí mít vysoké životní nároky. Každý se pak s nezaměstnaností vypořádá jinak. S věkem podle Buchtové (2013) korelují finanční povinnosti jedince, sociální a rodinná očekávání, kariéra a šance najít nové zaměstnání. Nejtěživěji nesou ztrátu pracovní pozice lidé ve věku 41–50 let, kteří vnímají malou perspektivu v nalezení práce.

Osoby starší 40 let mohou mít více pracovních zkušeností a odborných dovedností, ale ztrátu zaměstnání mohou vnímat jako ztrátu stabilní pozice s dlouhodobou pracovní historií. I přes zkušenosti mohou však čelit obtížnějším přizpůsobení se novému pracovnímu prostředí, kolektivu, novým výzvám a pracovním zkušenostem. Dále osoby ve věku přibližně 40–50 let lze vnímat jako osoby s vyššími závazky, jako jsou úvěry nebo hypotéky, dále například jako osoby s péčí o členy rodiny, kdy může být ztráta práce stresem pro celou rodinu, pak mohou tyto osoby prožívat pocit nejistoty své budoucnosti.

Pohlaví

Skutečnost, zda zaměstnání ztratí muž, či žena, má dle Buchtové (2002) psychologický i sociální význam. Muž je historicky vnímán jako živitel rodiny, a proto se u něj na ztrátu práce pohlíží společensky jiným způsobem. Obrovskou roli zde hraje finanční hledisko.

Společnost od každého pohlaví očekává jinou sociální roli. Ženy, které jsou vnímány jako pečovatelky o rodinu a domácnost, mohou kvůli svým povinnostem hledat zaměstnání spíše s pevnou pracovní dobou, případně na částečný úvazek.

Zároveň na ztrátu práce u žen pohlíží společnost shovívavěji než u mužů. Při návratu na trh práce by měli být muži motivováni hledat práci na plný úvazek, který může být často spojen s pružnou pracovní dobou.

Rozdílné očekávání sociálních rolí vede k odlišnému způsobu, jakým jednotlivci, ať už muži, či ženy, vnímají ztrátu zaměstnání a reagují na ni. Tato dynamika pohlaví a sociálních rolí je důležitá při studiu vztahu mezi nezaměstnaností a hmotnou nouzí, neboť ovlivňuje způsob, jakým se jednotlivci zabývají tímto problémem a hledají cesty k obnovení své ekonomické stability.

Míra kvalifikace

Nekvalifikovaní lidé podle Buchtové (2013) snadněji o zaměstnání přijdou a obtížně ho nacházejí. Nezaměstnaní s převahou praktických schopností a nižší úrovní kvalifikace podléhají více pocitu, že se stali obětí technologických a společenských změn.

Nízká kvalifikace se pojí s hledáním práce v určitém okruhu nabídek práce. Osoby mohou být omezeny pracovními příležitostmi, a to často s nízkou mzdou. Nedostatek dovedností z těchto jedinců činí nedostatečně konkurenceschopné na trhu práce s nízkou atraktivitou pro zaměstnavatele. Nízká kvalifikace může přispět také k nižšímu sebevědomí jedinců. V důsledku uvedených faktorů mohou osoby s nízkou kvalifikací vyžadovat specifickou podporu pro získání nových dovedností a posílení jejich konkurenceschopnosti na trhu práce.

Finanční možnosti

Zvládání ztráty práce ovlivňují finančními možnostmi jedince. Finanční úsporná opatření omezují například aktivity volného času, což se může dále projevovat až sociálním poklesem jedince (Buchtová, 2013).

Finanční možnosti vnímá autorka práce jako jeden ze stěžejních faktorů ve vypořádání se se ztrátou práce. Dostatečné finanční zajištění je důležitou hodnotou pro dobu setrvání bez zaměstnání a dává prostor a čas pro nalezení nového zaměstnání odpovídající požadavkům a zkušenostem jedince.

Volný čas

Velký význam zvládnání ztráty práce připisuje Buchtová (2013) také volnému času a jeho smysluplnému využití. V době ztráty práce nabývá volný čas jiného smyslu než v případě, kdy je jedinec zaměstnán a volný čas slouží především k odpočinku od práce. V době, kdy je osoba bez zaměstnání, množství volného času vzroste a je důležité udržet strukturu celého dne a nově získaný volný čas využít smysluplně. Šafránek (2011) za důsledek nezaměstnanosti považuje narušení struktury denního času, změnu vnímání času a z nich plynoucí deprivaci z nedostatku pravidelných činností.

Práce má pro člověka jedinečné postavení, je pro něj podmínkou důstojné existence. Jako odměna za práci náleží výdělek, díky kterému jedinec uspokojuje své životní potřeby, včetně základních životních potřeb. Je schopen zajistit si základní fyziologické potřeby a uspokojit potřeby růstové. V práci člověk uspokojuje sociální potřeby, potkává nové lidi, navazuje přátelství, vede rozhovory s různými typy lidí. Práce ovlivňuje také celou rodinu, dětem ukazujeme platné hodnoty, které od nás přejímají (Buchtová, 2013).

Se ztrátou zaměstnání se každý jedinec vypořádává jinak. Způsob, jakým se se ztrátou zaměstnání vyrovnává, může být ovlivněn mnoha faktory, jak bylo uvedeno výše. Značná část záleží na osobnosti jedince. „*Dlouhodobá ztráta zaměstnání postihuje celou psychiku člověka. Chování lidí je často provázeno sociální izolovaností, uzavíráním se do sebe a úbytkem sociálních kontaktů*“ (Buchtová a kol., 2013, s. 68).

Dále na zvládnání práce může mít vliv například postoj jedince k životu, rodinná situace, zdravotní stav, pracovní zkušenosti a dosažené vzdělání. Mít zaměstnání a příjem z něj je ve společnosti normou. Nezaměstnanost lze považovat za deviaci. Ztráta zaměstnání je často vnímána jako selhání jedince; neúspěšné pokusy najít si práci vyvolávají negativní pocity. Zaměstnání tvoří velkou část života osob, naplňují je, přinášejí příjem a určitý sociální status.

Střídání naděje a zklamání na trhu práce přispívá k emocionální labilitě, vede k depresi a následně tak ochromuje cílevědomé aktivity vedoucí k návratu do pracovního procesu (Buchtová, 2013).

2.3 Druhy nezaměstnanosti

Nezaměstnanost zpravidla bývá rozrůzněna do několika typů. Rozlišení typů nezaměstnanosti pomáhá analyzovat dlouhodobé a krátkodobé trendy na trhu práce. Dále různé typy nezaměstnanosti vyžadují odlišná opatření a politické strategie.

Sledování těchto typů může pomoci predikovat vývoj na trhu práce a pružněji tak reagovat na změny v ekonomice. V neposlední řadě slouží rozdělení typů nezaměstnanosti například k mezinárodnímu srovnávání.

Frikční nezaměstnanost vzniká v důsledku pohybu lidí mezi pracovními místy, jsou jí stížení lidé, kteří byli propuštěni ze zaměstnání a nově si teprve hledají, a to například z důvodu zániku firmy, technologických změn, které vedou k likvidaci pracovišť. Do této skupiny patří také lidé, kteří zaměstnání opustili dobrovolně a hledají si lépe placenou práci, ale také ti, kteří hledají své první zaměstnání po ukončení studia. Tento typ není považován za závažný problém, neboť po určité době najdou nezaměstnaní uplatnění (Buchtová a kol., 2002).

Strukturální nezaměstnanost vzniká v důsledku strukturálních změn v ekonomice, pokud nastane pokles poptávky v některém odvětví a v jiném vzroste. V jednom tedy dojde k uvolnění pracovní síly, která se uplatní v jiném odvětví, u nezaměstnaných tak dochází k většímu zásahu do života. Osoby jsou nuceny ke změně zaměstnání, mnohdy k rekvalifikaci a ke stěhování za práci (Buchtová a kol., 2002). Šafránek (2011) považuje strukturální nezaměstnanost za nejhorší pro společnost.

Dalším typem nezaměstnanosti je cyklická, která nastane v důsledku ekonomického poklesu, pokud k poklesu nezaměstnanosti dojde ve všech odvětvích, není možné se rekvalifikovat a změnit obor, jelikož jsou zasaženy všechny obory (Buchtová, 2002).

Dále rozlišujeme také sezónní nezaměstnanost, jež vzniká v momentě, kdy není možné dané povolání vykonávat v určitém ročním období, nebo jiným vlivem, tento typ se týká například stavebnictví a zemědělství (Buchtová a kol., 2002).

Rozdělení nezaměstnanosti je možné také na dobrovolnou a nedobrovolnou. Dobrovolně nezaměstnaní jsou ti, kteří jsou nezaměstnaní, aktivně si hledají práci za určitých podmínek, a pokud těchto podmínek nedosáhnou, upřednostňují volný čas před prací. Nedobrovolně nezaměstnaní jsou jedinci, kteří jsou ochotni pracovat při daných mzdách, ale není pro ně odpovídající pracovní příležitost (Buchtová a kol., 2002).

Na typy nezaměstnanosti nahlíží obdobně Krebs (2005), který uvádí výše zmíněné typy nezaměstnanosti a přidává další dva. Specifikuje typ nezaměstnanosti „work reduction“ (snížení práce), který je způsoben v důsledku odbytových potíží firem, a „job reduction“ (snižování pracovních míst), který vznikne v důsledku zavádění nových technologií.

Mareš (2002) vymezuje skrytou nezaměstnanost, která vystihuje nezaměstnané, kteří nejsou registrovaní v evidenci uchazečů o zaměstnání a práci si nehledají. Může se

jednat o situace, kdy osoba již rezignovala na hledání zaměstnání, případně se může jednat o ženy starající se o domácnost a děti, dále osoby s předčasným odchodem do důchodu nebo mladistvé.

Mareš (2002) dále rozlišuje neúplnou zaměstnanost a nepravou nezaměstnanost. Neúplná zaměstnanost je charakteristická pro zaměstnané osoby, které jsou nuceny přijmout práci na snížený pracovní úvazek nebo při práci nevyužívají své kvalifikace. Tyto osoby jsou ve stavu bez pracovní ochrany a sociálního zabezpečení. Nepravou nezaměstnaností označuje takový stav osob nezaměstnaných, které práci nehledají a čerpají podporu v nezaměstnanosti po celou podpůrčí dobu. Dále zmiňuje jev „job stagnation“, kdy osoby, které jsou v zaměstnání nespokojené a chtějí ho změnit, v něm setrvávají z důvodu vysoké míry nezaměstnanosti.

2.4 Rizikové skupiny ohroženy nezaměstnaností

Jednou z příčin dlouhodobé nezaměstnanosti může být nízká kvalifikace osob, mnohdy žádná kvalifikace a také nedostatečné vzdělání. Tato podkapitola se zaměří na vybrané rizikové skupiny osob, jež mohou být ohroženy nezaměstnaností. Mareš (1999) konstatoval, že je to lidský kapitál, který zajišťuje míru zařazení jedince na trhu práce, a to do výhodné, či nevýhodné pozice. Lidský kapitál ovlivňuje výši příjmu, jistotu zaměstnání a je spojován především se vzděláním. Nerovnost může být podle Mareše dále spojena s diskriminací, jako například u etnických skupin, žen, starých lidí a nekvalifikovaných osob. V souvislosti s problematikou nezaměstnanosti uvádí Šafránek (2011) pojem zaměstnatelnosti; odkazuje jím na důležitost podmínek, za kterých může být osoba zaměstnána. Uvádí charakteristiky nezávislé na přání uchazeče i zaměstnavatele, jako je například věk, pohlaví a úroveň ekonomiky. Dále se jedná o faktory závislé na svobodném rozhodnutí uchazeče nebo zaměstnavatele, jako jsou například vzdělání, pracovní zkušenosti, motivace, pracovní podmínky a organizace práce.

Jako další faktor s vyšší mírou rizika ohrožení nezaměstnaností může být vnímána nerovnost životních podmínek, které nemají všechny osoby stejné. Osoby v hmotné nouzi častěji využívají cenově dostupnější městské byty, sociální bydlení, nacházejí se bez přístřeší, případně sdílejí domácnost s rodinou. *„Nejde o koncentraci chudých v oblastech s horšími životními podmínkami a zvýšeným rizikem. Nejen lidé, ale i oblasti, v kterých sídlí, mohou být klasifikovány jako bohaté, či chudé. Je to otázka prostředků, které jsou v nich k dispozici pro jejich rozvoj (kvalita pracovní síly, výše*

vybraných daní, kvalita infrastruktury, horší sociální vybavenost, neexistence sítě hromadné dopravy či její kolaps)“ (Mareš, 1999, s. 39). Hmotná nouze se v této souvislosti často opírá o termín „vyloučené lokality“. Na Novobydžovsku není takto oficiálně označena žádná lokalita, avšak sociální bydlení je soustředěno v okrajové části města, často jsou tyto byty využívány obyvatelstvem v hmotné nouzi. Na Novobydžovsku vnímá autorka práce situaci, kdy jsou osoby hmotné nouze situovány například v jednom bytovém domě. Mnohdy se jedná o domy, kde se nájemci střídají s vyšší frekvencí, ale stále jsou byty využívány osobami v hmotné nouzi, často osobami romského etnika. Jedná se o byty na hranici použitelnosti k bydlení vlastněné soukromým vlastníkem.

Nezaměstnaností jsou ohroženy určité skupiny osob, což potvrzuje Buchtová (2013), která v této souvislosti uvádí rizikové skupiny, a to mladé lidi ve věku do 30 let, tedy absolventy středních a vysokých škol bez pracovních zkušeností, dále zmiňuje ženy, především ženy s malými dětmi. Další ohroženou skupinou mohou být osoby zdravotně postižené a starší lidé ve věku 41–50 let. Dále osoby s nízkým vzděláním, romské etnikum a migranti.

Krebs (2005) považuje za nejohroženější skupiny ženy, mladistvé a absolventy škol, handicapované a pracovníky předdůchodového věku, dále uvádí osoby s nízkým vzděláním a klade důraz na délku nezaměstnanosti. Čím déle nezaměstnanost trvá, tím horší má dopady a složitější řešení.

Kotýnková (2007) uvádí situaci ztráty zaměstnání spolu s nízkým příjmem a přítomností nezaopatřeného dítěte v rodině, jako nejohroženější propadem domácnosti do chudoby.

Nezaměstnanost postihuje určité skupiny osob. Pokud se tyto osoby obrátí na ÚP ČR, tento je má podpořit v hledání zaměstnání a ke splnění tohoto cíle využívá různé nástroje politiky zaměstnanosti, které volí podle cílové skupiny.

2.5 Vybrané nástroje aktivní politiky zaměstnanosti

Aktivní politiku zaměstnanosti zajišťuje v České republice ÚP ČR a MPSV a je financována z prostředků státního rozpočtu; jejím cílem je co nejnižší možná nezaměstnanost (Šámalová a kol., 2021).

Nástroje aktivní politiky zaměstnanosti jsou uvedeny v zákoně č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, jedná se například o rekvalifikace, investiční pobídky, veřejně

prospěšné práce, společensky účelná pracovní místa, překlenovací příspěvek, příspěvek v době částečné nezaměstnanosti a příspěvek na zapracování.

Pro účely této práce budou uvedeny vybrané nástroje aktivní politiky zaměstnanosti, se kterými se můžeme setkat v empirické části práce, a to rekvalifikace a investiční pobídky. Rekvalifikace je nástroj aktivní politiky zaměstnanosti zaměřené na uchazeče o zaměstnání, kteří mohou být zároveň dlouhodobými příjemci dávek hmotné nouze. Přesná definice rekvalifikace vychází ze zákona o zaměstnanosti „*Rekvalifikací se rozumí získání nové kvalifikace a zvýšení, rozšíření nebo prohloubení dosavadní kvalifikace, včetně jejího udržování nebo obnovování. Za rekvalifikaci se považuje i získání kvalifikace pro pracovní uplatnění fyzické osoby, která dosud žádnou kvalifikaci nezískala*“ (§ 108 zákona o zaměstnanosti). Rekvalifikace je zpravidla určena pro jedince, kteří jsou již v evidenci ÚP ČR a z nějakého důvodu se ocitli bez zaměstnání. Možnost rekvalifikace mají také jedinci, kteří zaměstnaní jsou a na ÚP ČR se obrátí se zájmem o získání rekvalifikace.

Rekvalifikační kurzy jsou ÚP ČR poskytovány všem osobám, které jsou v evidenci uchazečů o zaměstnání a o rekvalifikační kurz projeví zájem. Přihlíží se k jejich osobním předpokladům, schopnostem a zdravotní způsobilosti. Dále ÚP ČR hodnotí následné zařazení jedince na trh práce, poté může poskytnout podporu při rekvalifikaci a uvedené rekvalifikační kurzy uhradit na základě dohody s uchazečem o zaměstnání (Šámalová a kol., 2021).

Hlavním předpokladem pro rekvalifikaci je potřeba jedince. Další vzdělávání osob v evidenci ÚP ČR je totiž dobrovolné. Velkým faktorem je zde ochota jedince se dále vzdělávat, od čehož se odvíjí zájem o rekvalifikaci, jen tak může být rekvalifikace úspěšná. Podle Beneše (2014) se motivy k učení vyvíjí od rané socializace a jsou výsledkem učení a zkušenosti s učením, právě tyto zkušenosti s učením ve škole mnohé potencionální účastníky vzdělávání dospělých odrazují. Jako důvody neúčasti na dalším vzdělávání uvádí například také osoby, které mají strach ze selhání a nechtějí se v kurzech zesměšnit, osoby, jež nemají důvěru v organizované vzdělávání, a sociálně znevýhodněné skupiny osob. Dále zmiňuje, že účast na dalším vzdělávání ovlivňuje několik faktorů, jako jsou společenské klima a společenský rámec ve vztahu k učení, epochální témata a výzvy, okolí a vztahy, životní situace a osobnostní charakteristiky.

U dospělých jedinců můžeme nalézt značné překážky ve vzdělávání, jako jsou nízká motivace, nedostatek sebevědomí, rodinné povinnosti, nízká důvěra ve své schopnosti, stereotypní vnímání vzdělávání jako vzdělávání pro mladé jedince. Dále

jako překážky lze vnímat fyzickou dostupnost vzdělávání, finanční dostupnost a zdravotní problémy jedinců. Autorka práce vnímá klienty hmotné nouze jako specifickou skupinu, kde je možné pozorovat výše uvedené překážky v dalším vzdělávání, zejména nízkou motivaci k učení, plynoucí z výchovy, socializace a životní situace rodiny. Rekvalifikace je důležitým nástrojem dalšího vzdělávání a může předcházet sociálnímu vyloučení. Nejdůležitější je osobní motivace, která určuje úspěšnost jedince ve vzdělávání a uplatnění se na trhu práce.

Dalším nástrojem aktivní politiky zaměstnanosti jsou investiční pobídky, kterými se podporuje také vznik nových pracovních míst a rekvalifikace (Šámalová a kol., 2021). Uvedené je využíváno i v Novém Bydžově, kde zaměstnavatel Technické služby města Nový Bydžov přijímá pravidelně na sezónní práce osoby v evidenci uchazečů o zaměstnání. Díky těmto investičním pobídkám dochází ke snížení nezaměstnanosti, jedná se však zpravidla o sezónní práce.

3 Další vybrané faktory ovlivňující dlouhodobé pobírání dávek hmotné nouze

V předchozí kapitole byly uvedeny vybrané příčiny nezaměstnanosti. Nezaměstnanost lze považovat za hlavní příčinu pobírání dávek hmotné nouze. Mareš (2002) uvádí dlouhodobou nezaměstnanost jako hlavní příčinu chudoby.

Obdobně jako u vybraných skupin ohrožených nezaměstnaností mohou být dlouhodobým pobíráním dávek ohroženy také určité skupiny osob. Stejně jako u nezaměstnanosti lze za tyto skupiny považovat osoby s nízkou kvalitací, zdravotně znevýhodněné osoby a osoby starší 50 let. V této kapitole uvedu další faktory ovlivňující délku setrvání na dávkách hmotné nouze.

Odlišná etnicita

V České republice se může jevit jako náchylné k životu na hranici chudoby zejména romské etnikum. Romové bývají často sociálně vyloučeni, žijí na pokraji chudoby a může docházet k jejich diskriminaci. Krebs (2005) uvádí romské etnikum jako určitou skupinu osob v České republice s nízkou sociální úrovní plynoucí především z nízkého stupně vzdělanosti a nízké kvalifikace. Od těchto aspektů se odvíjí vysoká míra nezaměstnanosti romského etnika. Vše uvedené se pojí s řadou problémů, jako je nízká sociální pozice ve společnosti, závislost na sociálních dávkách a kriminalita.

Z výše uvedených důvodů lze považovat etnicitu za faktor ovlivňující možnost získat zaměstnání a zajistit si tak prostředky k pokrytí nákladů na živobytí, čehož může být důsledkem dlouhodobá závislost na sociálních dávkách.

Koncept chudoby

Za další faktor ovlivňující délku pobírání dávek hmotné nouze lze považovat chudobu. Chudoba je relativní pojem a není jednotlivý konsenzus na její definici. V zásadě se jedná o formu nedostatku.

Chudoba je nedostupnost zdrojů a služeb ve společnosti běžných a předmětem sociální politiky je zpřístupňování, tedy sociální začleňování, které nahlíží na chudobu jako na dynamický proces (Šámalová a kol., 2021). Chudými jsou osoby, jež nemají zajištěné základní životní potřeby jako stravování, oblečení a hygienické potřeby.

Některé osoby se mohou cítit chudé oproti jiným osobám, avšak jejich příjem může být ve výši průměrné měsíční mzdy. Mareš (1999) v této souvislosti uvádí koncept chudoby, kde je nutné chudobu rozdělit na absolutní, relativní, subjektivní či objektivní, přímou či nepřímou.

Mareš (1999) vymezuje také relativní chudobu, kterou lze použít ve srovnání například s jinými státy. Jedinec může uspokojovat své potřeby na výrazně nižší úrovni než jedinec z jiné společnosti. Tato chudoba se pojí také s příjmovou nerovností. „*Relativní pojetí vymezuje chudobu porovnáním se standardy existujícími v dané společnosti. Relativní chudoba je založena na porovnání standardu chudých a těch, kdo chudí nejsou. Zdroje chudých jedinců, rodin či sociálních skupin jsou tak výrazně pod standardy dané společnosti, že je de facto vylučují z životních zvyklostí a aktivit na úroveň těchto standardů vázaných*“ (1999, s. 111). V průmyslově rozvinutých zemích se jedná primárně o jedince žijícího na dně profesních, vlastnických a konzumních vztahů.

Naopak absolutní chudoba je dle Mareše (1999) spojována s nedostatkem prostředků k uspokojení základních životních potřeb. Dlouhodobý stav absolutní chudoby považuje za život ohrožující. V tomto konceptu je nutná definice základních životních potřeb, zajišťujících osobám fyziologické přežití v dané společnosti. Dále vymezuje objektivní chudobu, která je založena na objektivních aspektech situace chudých. Hranice chudoby je určena zvenčí nezávisle na mínění osob, které jsou za chudé považovány. Její objektivita ovšem záleží na politickém a sociálním konsenzu dané společnosti. Subjektivní vymezení chudoby je pak založeno na pocitech a hodnocení vlastní životní zkušenosti jedince, bez ohledu na mínění ostatních osob. Z těchto pohledů se za chudé mohou považovat i osoby, jež z hlediska příjmů chudí nejsou.

Dále Mareš (1999) rozlišuje chudobu přímou a nepřímou. Nepřímá chudoba je založena na hodnocení nominálních příjmů, tedy příjmů před spotřebou. Přímá chudoba zohledňuje příjmy v domácnosti spolu s ohledem na statky a služby, často se definuje jako příjem pod hranicí minimální finanční částky, která je nezbytná pro pokrytí základních životních potřeb. V souvislosti s přímými koncepty upozorňuje Mareš na nutnost rozlišení sekundární chudoby, která není způsobena nedostatečnými příjmy, ale špatným hospodařením s nimi. Sekundární chudoba je založena na spotřebě statků a kvalitě života či na jeho deprivaci, pramenící z nízkého životního standardu. V tomto konceptu lze ale těžko odlišit deprivaci a různost vkusu, životního stylu a hodnot.

V rámci České republiky lze považovat za chudé ty, kteří spadají pod hranici existenčního minima, jelikož existenční minimum je hranice, která se považuje za nezbytně nutnou k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb na úrovni umožňující přežití.

Změny rodinné situace

Další příčinou, z níž se může stát jedinec dlouhodobým příjemcem dávek hmotné nouze, může být rozpad rodiny. A to v případě, že jeden z rodičů, který je příjemcem rodičovského příspěvku, zůstane bez partnera a nemá dostatek financí na zajištění bydlení, energií, stravy a dalších nezbytných nákladů na živobytí. Mnohdy to bývá matka, která o děti pečuje a může pak být dlouhodobým příjemcem dávek hmotné nouze, jelikož nemůže zajistit další příjem vlivem nutnosti péče o dítě. Celou situaci může ovlivnit také to, zda je otec dítěte uveden v rodném listu, tedy zda bude určeno výživné a v jaké výši.

Další příčinou pobírání dávek hmotné nouze může být rozpad rodiny plynoucí z nezaměstnanosti. Ztráta práce vede ke ztrátě příjmu, rodina se pak potýká s finančním tlakem, což může působit stres a napětí a vést k častějším konfliktům v partnerském vztahu, ale i v celé rodině. Dlouhodobá nezaměstnanost má vliv na psychiku nezaměstnaného, u kterého může vést ke ztrátě sebedůvěry a způsobit deprese či jinak ovlivnit psychické zdraví jedince, což může mít také dopad na mezilidské vztahy. Zároveň i pracující rodič, pokud zůstane bydlet sám s dítětem, nemusí být schopen finančně zajistit veškeré náklady na živobytí.

Mareš (2002) uvádí vliv rodiny na ztrátu práce jako pozitivní i negativní. Zdůrazňuje důležitost odezvy rodiny na situaci ztráty práce, jelikož vliv má nezaměstnanost nejen pouze nedostatkem finančních zdrojů. Nezaměstnaností vzniká také krize v organizaci rodinného systému, narušení zvyklostí, sociální izolace rodiny, dále s nezaměstnaností vzniká změna postavení nezaměstnaného v rodině související se ztrátou příjmu a v neposlední řadě má nezaměstnanost také vliv na rozdělení prací v domácnosti. Vliv rodiny může být také pozitivní ve smyslu podpory a solidarity.

Rodina v dlouhodobé chudobě

Příčinou dlouhodobého pobírání dávek hmotné nouze může být také způsob života. Rodiny žijící v chudobě, které si zvyknou na nižší životní úroveň, rezignují na

snahu zapojit se opět do pracovního života. Mareš (1999) v této souvislosti uvádí koncept „kultury bídy“, který formuloval antropolog Oscar Lewis. V tomto konceptu se osoby adaptují na pocit bezmoci a zoufalství, který plyne z nemožnosti být úspěšný podle kritérií dané společnosti. *„Místo konvenčních sňatků je zde běžné nesezdané soužití, které lze bez formalit zrušit. Bydlení v malých, špatně vybavených a přeplněných bytech ztěžuje možnosti harmonického soužití. Mládež nedokončuje svou školní docházku, v jejímž průběhu si tak jako tak neosvojila hodnoty a konvence hlavního proudu společnosti (ať již se týkají chování, či aspirací). Pro kulturu bídy je na komunitní úrovni charakteristická nedostatečná participace v institucích širší společnosti. Na úrovni rodiny jde o krátké dětství, předčasné sexuální zkušenosti, nemanželské soužití spojené s nestabilitou těchto svazů a vysoký podíl osamělých matek s dětmi“* (Mareš, 1999, s. 176). Dále Mareš uvádí také individuální rovinu jednotlivce, u které dochází k pocitu marginality a bezmocnosti, s čímž je spojeno slabé ego, nedostatečná kontrola emocí, orientace na přítomnost, neschopnost plánovat budoucnost a vysoká tolerance k patologickému chování, což může ovlivnit mladistvé.

Marešem popsaná „kultura bídy“ může být i mezi příjemci dávek hmotné nouze. Děti osob žijících dlouhodobě z příjmu dávek hmotné nouze mohou mít pouze základní vzdělání, jsou ohroženy různými typy deviací, předčasnou sexualitou a s ní pojičím se rodičovstvím. Tento koncept souvisí se socializací, kdy je náročné, aby se děti, které v tomto prostředí žijí, vymanily z daného způsobu života, jelikož přijímají způsob života od svých rodičů a svého okolí, ve kterém se pohybují.

„Typický příjemce sociální podpory žije v rodině, která skýtá jen malou pravděpodobnost, že zde budou dětem předány aktivní životní postoje. Tato rodina žije z podpor a z podpor budou žít i jejich děti. Celý systém podpor jen odrazuje od hledání práce, podporuje stav, kdy svobodné matky nehledají partnery, povzbuzuje k rozvodům a plození nemanželských dětí – tedy rozmnožuje domácnosti, které jsou pro příjem podpor typické“ (Mareš, 1999, s. 177).

Výše uvedený styl života má vliv na socializaci a výchovu dítěte. Rodina může čelit ekonomickému tlaku a sociálnímu vyloučení. V důsledku chybějícího pracujícího vzoru mohou mít děti v budoucnu nízká kariérní očekávání, nízkou sebedůvěru ve vlastní schopnosti uplatnit se na pracovním trhu. S uvedeným životním stylem se poji omezený přístup ke vzdělání, kdy rodiče nekladou důraz na důležitost dosažení vzdělání, jelikož budoucnost jedince vidí ve stejném stylu života, tedy život v nezaměstnanosti na hranici chudoby s příjmy ze sociálních dávek, pro které nemusí

vynaložit většího úsilí. Děti se pak nenaučí odpovědnosti ani disciplíně a nejsou připraveny k uplatnění se na trhu práce. Šance na vymanění se z tohoto cyklu je nízká, jedinec musí vynaložit velké úsilí, rodina mu není v tomto ohledu oporou. Zejména děti by měly být podpořeny tedy i mimo rodinu, a to například ve škole, případně v jiných organizacích. Na Novobydžovsku působí Nízkoprahové centrum DoPatra, kam mohou děti a mladiství směřovat.

Psychosociální faktory

Autorka práce se domnívá, že jedním z důvodů dlouhodobého pobírání dávek může být také naučená bezmocnost jako důsledek neúspěšných pokusů nalézt zaměstnání. Naučená bezmocnost je psychologický koncept, který popisuje situaci, kdy jedinec ztratí víru v možnost ovlivnit svůj život a je přesvědčen, že nemá kontrolu nad svým osudem. Tento koncept byl popsán autorem Marinem E. P. Seligmanem v šedesátých letech dvacátého století.

Koncept popisuje chování jedinců, kteří se naučili bezmocnosti a přijímají pasivní postoj k situacím, jež mohou ovlivnit. Podstata naučené bezmocnosti spočívá v tom, že jedinec, který zažil opakované negativní situace, v nichž nemohl ovlivnit výsledek, si nakonec vsugeruje, že nemá kontrolu nad situacemi, které ovlivnit může. U jedince dojde k rezignaci a přestane reagovat na možnosti úniku ze situace, i když je mu následně únik umožněn. Dále pokud se opětovně jedinec setká s tímž podnětem, dochází k tomu, že není schopen adekvátně reagovat. Toto chování lze také popsat jako reakci „vzdání se“ (Seligman, 2013).

Naučená bezmocnost může mít výrazné dopady na psychické a emocionální zdraví jedince. Ti, kteří se naučili bezmocnosti, mohou vykazovat pasivní chování, nedostatek motivace k vyhýbání se nežádoucím situacím nebo hledání pozitivních změn ve svém životě.

Koncept poukazuje dále na důležitost fáze vytvoření očekávání založené na přisouzení příčiny dané situaci, která má vliv na rozvoj naučené bezmocnosti. V dané situaci tedy záleží na tom, jakou příčinu přikládá jedinec vzniku dané situace. Jedná se o vysvětlující styl. Vysvětlující styl může být optimistický, nebo bezmocný, který je předpokladem rozvoje naučené bezmocnosti (Seligman, 2013).

Koncept naučené bezmocnosti může souviset s nezaměstnaností, kdy jedinec opakovaně selhává v pokusech nalézt práci, následně je pasivní a získání práce je pro

něj nedosažitelné. Bezmocný vysvětlující styl může mít negativní důsledky pro psychické zdraví jedince; tito jedinci mohou být náchylnější k pocitům beznaděje, deprese a úzkosti. Dlouhodobá závislost na dávkách hmotné nouze může posílit tento pocit naučené bezmocnosti, což může bránit jedinci v aktivním hledání cest ke zlepšení svého životní situace.

Kotýnková (2007) uvádí, že u dlouhodobé nezaměstnanosti dochází ke změně životního stylu, život bez zaměstnání se pro jedince stává normou a stává se závislým na sociálních dávkách. Tento stav, kdy jedinec preferuje setrvání na dávkách před zaměstnáním, nazývá „past pracovní demotivace“ nebo také „past sociální chudoby“.

Zdravotní stav

Další faktor ovlivňující dobu setrvání na dávkách hmotné nouze může být zdravotní stav jedince. Pokud zdravotní stav jedince neumožňuje pracovat v plném rozsahu, jeho příjem není dostatečný k zajištění základních životních potřeb. Takovou skupinou osob mohou být osoby se zdravotním postižením, které jsou uznány osobami invalidními v I.–III. stupni. Výše invalidního důchodu nemusí pokrýt veškeré náklady na živobytí. Krebs (2005) uvádí, že tato skupina osob má horší předpoklad k uplatnění se na trhu práce z důvodu například nižší výkonnosti, vyšší absenci v zaměstnání, nutnosti úpravy pracoviště pro některé osoby a podobně.

Dále může být zdravotním omezením zranění či zdravotní potíže fyzického charakteru, kdy není jedinec uznán za osobu invalidní, ale i přesto ho omezují v práci na plný úvazek, z tohoto stavu odvozený nízký příjem může být důvodem dlouhodobého pobírání dávek hmotné nouze. Dalším zdravotním omezením k vykonávání práce mohou být také dlouhodobé psychické problémy jedince.

Nedostatečná doba důchodového pojištění

Dalším faktorem ovlivňujícím dobu setrvání na dávkách hmotné nouze je nedostatečná doba pojištění a nepřiznání nároku na výplatu starobního důchodu.

I přes to, že osoba dosáhne důchodového věku a splní tak první podmínku nároku na výplatu důchodu, nemusí jí být důchod přiznán. Další podmínkou přiznání výplaty starobního důchodu je totiž délka důchodového pojištění. Potřebná doba pojištění se odvíjí od věku osoby a roku, ve kterém daného důchodového věku dosáhne. Zákon o důchodovém pojištění dále zohledňuje náhradní doby pojištění, do kterých se zahrnuje

například péče o dítě do věku 4 let, doba, po kterou je osoba v evidenci uchazečů o zaměstnání, doba pobírání dávek nemocenského pojištění atd. Například při dosažení důchodového věku po roce 2014 je nutná doba pojištění 30 let. Dále může vzniknout osobě nárok na předčasný starobní důchod, a to v případě, že dosáhla potřebné doby pojištění pro nárok na starobní důchod před dosažením důchodového věku. Tento věk je zákonem upravován (Šámalová a kol., 2021).

V případě, že osoba pracovala, ale značnou část pracovního období neodváděla důchodové pojištění, nedosáhne na výplatu starobního důchodu. Tato situace má značný vliv na pobírání dávek hmotné nouze, jelikož pokud jedinec není již zdravotně schopen vykonávat práci, ocitne se bez příjmu. Ze zákona tak bude mít osoba z důvodu věku delší podpůrnou dobu v případě podpory nezaměstnanosti, avšak i tu jednou vyčerpá. U osob starších 55 let činí aktuální doba podpory v nezaměstnanosti 11 měsíců. Dále je třeba upozornit, že i nárok na podporu v nezaměstnanosti je specifikován dobou pojištění. Může tedy nastat také situace, že osoba důchodového věku nemá nárok na podporu v nezaměstnanosti ani na starobní důchod.

V této souvislosti je nutné uvést, že i nárok na invalidní důchod je podmíněn potřebnou dobou pojištění, mimo výjimky jako vznik invalidity v mládí nebo invalidity v důsledku pracovního úrazu. V případě, že osoba splní podmínku invalidity, nemusí jí vzniknout nárok na výplatu, ačkoliv zdravotní stav odpovídá tomu, že osoba není schopna zaměstnání vykonávat. Minimální doba pojištění je zde stanovena od jednoho dne do 5 let, dále se zohledňuje věk osoby a datum žádosti v souvislosti s dobou vzniku invalidity (Šámalová a kol., 2021).

Nedostatečná doba pojištění má významný vliv na délku pobírání dávek hmotné nouze, jedinec s nedostatečnou dobou pojištění pro uplatnění nároku na dávky předcházející hmotné nouzi, který se ocitne bez příjmu, nemá jiné možnosti příjmu, pokud nemá finanční podporu rodiny či blízkého okolí.

4 Důsledky dlouhodobého pobírání dávek hmotné nouze

Při dlouhodobém pobírání sociálních dávek se může osoba stát na těchto dávkách závislou a ztratit motivaci k vymanění se z této závislosti. Ztrácí motivaci k zapojení se zpět do pracovního procesu, může trpět pocitem méněcennosti a bezmocnosti. Sociální dávky mohou být pro osobu jistotou, jistým finančním měsíčním obnosem, pro který není nutné vynaložit většího úsilí. Ztráta motivace k hledání zaměstnání může být ovlivněna také tím, že o sociální dávku osoba přijde, jakmile získá jiný příjem, například ze zaměstnání.

Mezi hlavní příčiny závislosti na sociálních dávkách můžeme zařadit dlouhodobou nezaměstnanost, která se týká určité kategorie lidí, jak bylo výše uvedeno. Jedná se například o osoby nekvalifikované, případně s nízkou kvalifikací, osoby s odlišnou etnicitou, zdravotně znevýhodněné, matky s dětmi, absolventy základních škol a učilišť (Sirovátka, 2000). Dále osoby s nedostatečnou délkou doby pojištění, kterým nevznikne nárok na výplatu starobního či invalidního důchodu.

Výstižně popisuje závislost na dávkách Sirovátka (2000), a to třemi následujícími modely závislosti.

Model racionální volby

Jedinec racionálně kalkuluje a srovnává možnosti v případě příjmu ze zaměstnání, mzdou nebo dobou s příjmem ze sociálních dávek. V případě mzdy se jedná často o minimální mzdu. Představitelé tohoto typu jsou zpravidla marginalizováni na legálním pracovním trhu, jsou dlouhodobě nezaměstnaní nebo střídají zaměstnání s dobou závislosti na příjmu ze sociálních dávek. Jedná se o osoby nekvalifikované s nestabilní historií na trhu práce a osoby, které často účelně střídají zaměstnání s dobou nezaměstnanosti. Dále se jedná například o partnery usilující o špatně placené zaměstnání, což v případě vyššího počtu dětí činí příjem ze sociálních dávek vyšší nebo srovnatelný s příjmem ze zaměstnání. U modelu racionální volby se nejedná pouze o kalkulaci příjmů, ale hrají roli také další požadavky v případě přijetí zaměstnání. Například u samoživitelek se jedná o možnost sladění péče o dítě s prací, je u nich často požadavek pouze na ranní směnu nebo zkrácení úvazku, což není zpravidla možné, pak tedy tato skupina volí závislost na dávkách. Další možností je také opačný případ, a to nástup osoby do zaměstnání se srovnatelnou mzdou jako je příjem ze sociálních dávek.

Zde lze také uvést jako motivaci k získání zaměstnání například zájem o aktivitu, možnost být v kolektivu a zbavit se stigma nezaměstnaného a dosáhnout nezávislosti. To se označuje jako „kulturně podmíněné“ motivy, především však u stabilního a „důstojného“ zaměstnání (Sirovátka, 2000).

Model očekávání

Jedná se o porovnání příjmů ze sociálních dávek s možnostmi, které nabízí reálný pracovní trh jiným srovnatelným pracovníkům a k nimž se snaží příjemci dávek jinými jim dostupnými strategiemi kombinací příjmů přiblížit. Jde například o situaci, kdy byla osoba kvalifikována a zaměstnána na dobře placené pozici, avšak došlo k přerušení pracovní kariéry. Příkladem mohou být typicky ženy po ukončení mateřské dovolené, u nichž došlo k dlouhodobému odchodu z trhu práce, ale u kterých přetrvává aspirace na obdobnou, dobře placenou práci. Mnohdy je v těchto případech perspektiva na získání obdobného zaměstnání mizivá a postupem času může být žena frustrována a adaptuje se na život na sociálních dávkách. Případně dochází ke kombinaci sociálních dávek s příležitostným nelegálním příjmem. V některých případech mohou přispívat k pasivitě těchto osob také osamělost a zdravotní postižení. Dalším příkladem jsou osoby trvale frustrované se zablokovaným přístupem na legální pracovní trh. Ty mají nároky na mzdu přesahující hranici životního minima a zohledňují vynaložené úsilí v nabízeném druhu práce. Jedná často o rodiny orientované na ekonomickou neaktivitu (Sirovátka, 2000). „*Jde o paralelní vliv životního cyklu (počtu a věku dětí), o účinek marginality na legálním pracovním trhu, a – zdá se – částečně o nezáměrný účinek cílených dávek státní podpory a sociální pomoci, které jsou alternativou legálních pracovních příjmů*“ (2000, s. 99).

Kulturní model

Jedná se o osoby, jež v důsledku dlouhodobé nezaměstnanosti, osamělosti nebo sociálního vyloučení rezignovaly na etiku práce, často i na etiku rodiny. Mnohdy v důsledku života v prostředí, ve kterém se jim nedostalo pozitivního vzoru ani výchovy. Příkladem jsou osoby, které také nikdy nepracovaly. Na uvedenou skupinu osob nepůsobí žádný tlak sociálně odpovědné role, často se přizpůsobily stylu života tak, že s nízkými dávkami dlouhodobě přežívají často za pomoci rodiny či příbuzných. Dalším příkladem mohou být osoby, které Sirovátka označuje jako kulturně vymezené,

porušující normy práva a morálky, které cíleně sociální dávky zneužívají. Do tohoto typu zařadil také typ „kulturně vymezený“ s alternativním způsobem života. Nejedná se o osoby odmítající práci, ale osoby dobrovolně zaměstnané za nízkou pracovní mzdu s větším množstvím volného času, jež mohou věnovat rodině, ačkoli by na práci za vyšší pracovní mzdu dosáhly. Nižší příjem doplní sociálními dávkami (Sirovátka, 2000).

Závislost na dávkách a nelegálních příjmech je závislostí vyplývající z nejistoty na legálním trhu práce. Tato místa nejsou pro nezaměstnané výhodná, jsou špatně placená a spojena s nutností obnovení sociálních dávek, pokud práci opět ztratí. Dále je závislost na dávkách pevná v případě, pokud je nejistota na pracovním trhu jedincem vnímána jako dlouhodobá perspektiva (Sirovátka, 2000).

Důsledkem dlouhodobého pobírání dávek je, že si jedinec na životní situaci zvykl, adaptoval se na daný životní styl, vyhovuje mu, zřejmě ho i naplňuje a on nepovažuje za stěžejní získat zaměstnání s pravidelným měsíčním příjmem, který bude dosahovat srovnatelné výše s pobíranými dávkami. Ani motivace vyššího příjmu než příjmu ze sociálních dávek už pro jedince nemusí být dostatečná, jelikož může dospět k preferenci volného času před materiálním zajištěním či vyšším sociálním statutem.

Matoušek (2016) stav, kdy jedinec upřednostňuje pobírání sociálních dávek před placenou prací, jelikož je pro něj výhodnější, nazývá sociální pastí.

Mareš (2002) uvádí jako důsledek dlouhodobé nezaměstnanosti zlomení pracovní etiky a definitivní vyloučení z pracovního kruhu, devastaci lidského kapitálu nezaměstnaného, bez kterého nemůže jedinec udržovat pracovní klasifikaci. Dále stigmatizaci nezaměstnaných a jejich nedůvěru v zaměstnavatele, kteří považují jejich dlouhodobou nezaměstnanost za zátěž. Také zmiňuje krizi identity člověka, jelikož postavení a význam člověka ve společnosti určuje placená práce.

Za další důsledky dlouhodobého pobírání dávek, které se pojí s dlouhodobou nezaměstnaností, lze považovat narušení struktury a vnímání času, sociální izolaci, ztrátu participace na cílech společnosti, ztrátu statusu pojící se se statutem nezaměstnaného, případně změny postavení v rodině nebo rozklad rodinných vztahů (Mareš, 2000).

Sirovátka (2000) popisuje jev závislosti na dávkách, kdy je dlouhodobý příjem z dávek důsledkem nejistoty na legálním pracovním trhu. Osoba upřednostní nelegální příjmy v kombinaci s pobíráním dávek a dosažení větší nezávislosti.

Za důsledek závislosti na dávkách můžeme považovat také zdravotní obtíže způsobené dlouhodobým stresem. Podle Křivohlavého (2009) je nutné odlišit stres plynoucí z tlaku nepříznivých životních podmínek a stresory, tedy různé negativní faktory, které mohou vést k tíživé životní situaci. Nezaměstnanost a nemožnost najít zaměstnání uvádí jako faktor vedoucí ke stresu, a z tohoto stavu plynoucímu častějšímu výskytu depresí, úzkostí, zvýšené nemocnosti či zvyšování konzumace alkoholu.

5 Průzkumné šetření s příjemci dávek hmotné nouze

Poslední kapitola práce se věnuje interpretaci výsledků kvalitativního výzkumného šetření, které bylo zaměřeno na příjemce dávky hmotné nouze Příspěvek na živobytí a důvody jejího dlouhodobého pobírání. V první podkapitole je uveden cíl výzkumného šetření, hlavní výzkumná otázka a z ní plynoucí dílčí výzkumné otázky. V další části této kapitoly je popsána zvolená strategie průzkumu, transformace dílčích otázek do tazatelských, průběh výzkumu a jeho zpracování.

5.1 Výzkumné otázky a cíle empirického šetření

Tato bakalářská práce je zaměřena na zjištění důvodů vedoucích k dlouhodobému pobírání dávek hmotné nouze. V teoretické části byly popsány vybrané typy osob a jejich životní situace, které mohou být postiženy stavem hmotné nouze a možné příčiny a následky tohoto stavu.

Empirická část práce je zaměřena na osoby, které jsou stavem hmotné nouze postiženy, a dále na to, co bylo příčinou tohoto stavu. Kdy informanti naposledy pracovali, jaké je jejich vzdělání, pracovní zkušenosti a jak žijí. V souvislosti s problematikou dlouhodobého pobírání dávek hmotné nouze byly stanoveny výzkumné otázky, ze kterých byly vyvozeny tazatelské otázky pro polostrukturovaný rozhovor. Definované otázky byly dále doplňovány dle odpovědí informantů. Hlavním cílem práce je zjistit důvody, které vedou k dlouhodobému pobírání dávek hmotné nouze, proto je hlavní výzkumná otázka definována následovně:

Jaké jsou důvody vedoucí k dlouhodobému pobírání dávek hmotné nouze?

Hlavní cíl práce je rozdělen do dílčích výzkumných otázek (dále jen DVO).

- DVO 1: Jaké sociální podmínky přispívají k dlouhodobému pobírání dávek hmotné nouze?
- DVO 2: Jaký vliv mají ekonomické podmínky na dlouhodobé pobírání dávek hmotné nouze?
- DVO 3: Jaké zdravotní a psychologické faktory mohou ovlivnit rozhodnutí a schopnost jedinců setrvat na dávkách hmotné nouze?
- DVO 4: Jak se dlouhodobé pobírání dávek hmotné nouze propisuje do života jedinců?

Pro výzkumné šetření byla zvolena lokalita Novobydžovsko, jelikož je to oblast, ve které autorka práce žije. Pracovala v této oblasti s klienty ÚP ČR jako ověřovatel

dávek hmotné nouze, kde se s problematikou seznámila a kde také vykonávala praxi souvislou. S klienty byla v denním kontaktu. Dle svých zkušeností autorka vybrala klienty s předpokladem ochoty poskytnout informace o sobě.

5.2 Zvolená strategie v průzkumu

Jako výzkumná strategie byla zvolena metoda případové studie, tedy kvalitativní výzkumná strategie, a to z důvodu získání podrobného popisu vybraných informantů, které byly doplněny informacemi z dostupných dokumentů ÚP ČR a následně zpracovány v kazuistice. Tato metoda nabízí možnost pohledu na celou sociální situaci osob v hmotné nouzi.

„Kvalitativní přístup je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu. Záměrem výzkumníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu“ (Švaříček a kol., 2014, s. 17).

Disman (2011) u kvalitativního výzkumu zdůrazňuje potřebu získání největšího možného rozsahu dat, mezi nimiž je třeba následně nalézt pravidelnosti, které se v nich nacházejí; tento postup nazývá jako induktivní.

Tato strategie byla zvolena, jelikož autorka práce informanty osobně zná, pracovala s nimi dlouhodobě a umí s nimi jednat citlivě. Lze se domnívat, že se jedná o důležité dovednosti potřebné v rozhovoru s touto specifickou skupinou osob. K výzkumu byli vybráni příjemci dávek hmotné nouze na ÚP ČR v Novém Bydžově, kde jsou autorce práce dostupná data o klientech a poskytnuta možnost provést rozhovory. Disman (2011) zdůrazňuje porozumění lidem v sociálních situacích jako posláním kvalitativní výzkumné strategie.

Jako technika sběru dat byl zvolen rozhovor s klienty, a to metoda hloubkového polostrukturovaného rozhovoru, který vychází z předem připraveného seznamu otázek. *„Pomocí otevřených otázek může badatel porozumět pohledu jiných lidí, aniž by jejich pohled omezoval pomocí výběru položek v dotazníku. Hlubkový rozhovor umožňuje zachytit výpovědi a slova v jejich přirozené podobě, což je jeden ze základních principů kvalitativního výzkumu“ (Švaříček a kol., 2014, 159–160).*

Jelikož se jedná o specifickou klientelu, která může sdělit citlivé informace, a to i takové, které by mohly být potencionální hrozbou odejmutí dávky příspěvek na

živobytí, nebyl rozhovor veden osobně v prostoru úřadu práce, ale telefonicky. Rozhovory byly nahrány, bezprostředně po skončení přepsány a následně smazány.

Jako další technika sběru dat byla využita spisová dokumentace, která je vedena v papírové formě a aplikace pro výplatu dávek hmotné nouze.

Veškerá získaná data byla zpracována do kazuistik, které byly pro přehlednost a pochopení životní situace informantů rozděleny do čtyř skupin a následně doplněny shrnutím. Struktura kazuistik vypadala následovně:

- základní informace,
- rodinná situace,
- vzdělání a pracovní zkušenosti,
- bytová a ekonomická situace,
- shrnutí.

V první části nazvané „základní informace“ je základní charakteristika informanta jako pohlaví, věk a informace od kdy je příjemcem dávky příspěvek na živobytí.

Část s názvem „rodinná situace“ se zaměřuje na rodinu jako možný faktor ovlivňující délku pobírání dávky příspěvek na živobytí. Uvádí se zde, zda žije informant s partnerem, zda má děti, a pokud ano, jejich počet. Dále se uvádí v této části případně informace o partnerovi informanta.

Vzdělání a pracovní zkušenosti jsou stěžejním faktorem ovlivňujícím délku pobírání dávky příspěvek na živobytí. Tato část se zaměřuje na nejvyšší dosažení vzdělání informanta, jeho kvalifikaci a informace, jak se vyvíjela jeho pracovní kariéra, zda se uplatnil na trhu práce, jaké má dosavadní pracovní zkušenosti a zda je aktuálně zaměstnán.

Bytová a ekonomická situace má vliv na hospodaření s financemi. V této části je uvedeno, jak vysoké má informant náklady na bydlení a jeho životní potřeby, případně potřeby rodiny. Dále je zde shrnuta příjmová situace informanta.

Doplňující otázky se zaměřují na spokojenost informantů s ÚP ČR jako dalším aktérem ovlivňujícím míru nezaměstnanosti, zda a jak plní úlohu v získání zaměstnání v dlouhodobé nezaměstnanosti. Dále se otázky zaměřují na pohled klienta na stav hmotné nouze.

Tabulka 3 Transformace dílčích cílů do tazatelských otázek

Hlavní výzkumná otázka	Dílčí výzkumné otázky	Tazatelské otázky	Podotázky
Jaké jsou důvody vedoucí k dlouhodobému pobírání dávek hmotné nouze?	Jaké sociální podmínky přispívají k dlouhodobému pobírání dávek hmotné nouze?	1. Žijete na vesnici, nebo ve městě? 2. Bydlíte v domě, nebo bytě? 3. Stýkáte se se svou rodinou? 4. Jaké je vaše nejvyšší dosažené vzdělání? 5. Máte partnera, děti?	Jaké jsou Vaše zkušenosti s úřadem práce? Jak Vás úřad práce podporuje v hledání práce?
	Jaký vliv mají ekonomické podmínky na dlouhodobé pobírání dávek hmotné nouze?	6. Jaké jsou Vaše měsíční příjmy? 7. Bydlíte ve vlastním bytě/domě? 8. Jaké jsou Vaše měsíční náklady na bydlení?	
	Jaké zdravotní a psychologické faktory mohou ovlivnit rozhodnutí a schopnost jedinců setrvat na dávkách hmotné nouze?	9. Máte nějaká zdravotní omezení? 10. Co by pro Vás bylo stavem nehmotné nouze?	
	Jak se dlouhodobé pobírání dávek hmotné nouze propisuje do života jedinců?	11. Vnímáte nějaké omezení z důvodu pobírání příspěvku na živobytí?	

Zdroj: vlastní

Kritéria pro výběr informantů

Kritériem pro výběr informantů bylo pobírání dávky příspěvek na živobytí déle než 6 měsíců. Kotýnková (2007) uvádí jako problém nezaměstnanost přesahující dobu jednoho roku, kdy tato délka předurčuje dlouhodobou, či dokonce trvalou nezaměstnanost.

Jako další kritérium bylo stanoveno, aby informanti zastupovali různé životní situace tak, aby byly zmapovány situace vedoucí k dlouhodobému pobírání dávky příspěvek na živobytí. K tomu o účelu byla vybrána matka samoživitelka, která má

příjem ze zaměstnání, muž bez přístřeší, muž v III. stupni invalidity, žena s partnerem a pěti dětmi a romská rodina. Pro přehled informantů slouží následující tabulka č. 4.

Tabulka 4 *Přehled informantů*

Informant	Pohlaví	Věk	Stav	Počet dětí
I 1.	Žena	50 let	svobodná	3
I 2.	Muž	45 let	svobodný	
I 3.	Muž	59 let	rozvedený	
I 4.	Žena	35 let	svobodná žijící s partnerem	5
I 5.	Žena	35 let	svobodná žijící s partnerem	5

Zdroj: vlastní

5.3 Provedení výzkumu

Výzkum probíhal na začátku března 2024, kdy byli vybraní klienti nejprve referentkou ÚP ČR dotázáni, zda by se zúčastnili výzkumu. V případě, že klient souhlasil, byla nejprve zajištěna data ze spisové dokumentace a systémových aplikací ÚP ČR. Následně byli informanti kontaktováni telefonicky. Informanti byli vždy poučeni o výzkumu, o nahrávání rozhovoru, ujištění o anonymitě a požádáni o souhlas se zapojením se do výzkumu. Telefonický rozhovor byl zvolen také z důvodu časové flexibility. Pokud by byl rozhovor veden osobně na ÚP ČR, jenž dávky hmotné nouze vyplácí, mohlo by to ovlivnit výpovědi informantů: mohli by totiž lhát, aby o dávky nepřišli. S informanty byl veden polostrukturovaný rozhovor na základě tazatelských otázek, které byly dále doplňovány v reakci na odpovědi informantů.

Získaná data a poskytnuté informace v rozhovorech byly následně zpracovány v kazuistiku jednotlivých informantů.

Rizika a etická dilemata

Komunikace s informanty byla pro autorku práce snadná, jelikož s touto skupinou osob pracovala. Autorku práce překvapila otevřenost informantů a ochota spolupracovat. Zároveň pro autorku nebylo obtížné odpoutat se od předsudků, že působila jako referent hmotné nouze, jelikož na této pozici od května 2023 nepracuje, umožnilo jí to být nezaujatá a neprojektovat do rozhovoru své vlastní názory ke konkrétním informantům. Jako limit polostrukturovaného rozhovoru s touto cílovou

skupinou lze vnímat pravdivost sdělení informantů, jelikož se jedná o citlivá témata spojená například s chudobou a nelegálním pracovním trhem.

5.4 Kazuistiky informantů

Následující podkapitola se věnuje prezentaci jednotlivých kazuistik vybraných příjemců dávky příspěvek na živobytí. Z důvodu anonymity nejsou uvedena jména příjemců dávky a informanti jsou označeni pořadovou číslicí. Pro přehlednost je na konci každé kazuistiky shrnutí.

5.4.1 Kazuistika – I 1.

Základní informace

Jedná se o ženu ve věku 50 let (nar. 1974), je svobodná a nemá žádného partnera. Informantka je příjemcem dávky příspěvek na živobytí od května 2014.

Rodinná situace

Informantka má tři děti. První dceru měla v roce 1992; ta již s matkou nežije. Partner, se kterým měla první dítě, je ve výkonu trestu a podle informantky byl drogově závislý; nyní s ním není v kontaktu. Druhý partner informantky, s nímž měla druhé a třetí dítě, měl zaměstnání, ale následně se stal poživitelem alkoholu a nyní podle informací klientce dostupných nepracuje. Druhá dcera se narodila v roce 2003; po ukončení základního vzdělání v osmé třídě se evidovala na ÚP ČR jako uchazeč o zaměstnání. Z evidence byla v září 2009 sankčně vyřazena. Následně se v únoru 2023 opět za evidovala a je uchazečem o zaměstnání dosud. Třetí dcera se narodila v roce 2011, je studentkou základní školy a má stanovenou výživnou ve výši 700 Kč, které otec hradí nepravidelně. Dle informantky si otec „*hlídá placení výživného tři měsíce, abych na něj nemohla podat trestní oznámení*“. Všechny dcery mají uvedeného otce v rodném listu.

Informantka je v kontaktu se svou matkou, otce zemřel. Matce pomáhá s péčí o domácnost. Jinou rodinu a příbuzné poblíž bydliště informantka nemá.

Vzdělání a pracovní zkušenosti

Informantka má nejvyšší dosažené vzdělání základní. Od ledna 2017 má uzavřenou dohodu o provedení práce na místě, kde dosud pracuje. Dohoda je jí každý měsíc prodlužována po celou dobu beze změny, pouze se v průběhu let změnil majitel firmy a z dohody o pracovní činnosti se stala dohoda o provedení práce. Jedná se o práci v truhlárně, kde vypomáhá se vším, co je potřebné, jako je úklid a pomocné práce. Informantka uvedla, že jí zaměstnavatel již nabízel pracovní smlouvu, ale o tu nemá zájem: „*Takhle mi to vyhovuje, jinou práci nechci, mám exekuce a nic by mi z výplaty nezbylo, takhle jsem na tom s penězma líp.*“ Informantka uvedla, že do práce chodí každý den, pracuje i přesčas a výplatu má částečně také v hotovosti bez výplatní pásky. Informantka neví přesně výši dluhu a z čeho se dluh skládá. Sdělila, že to neřešila a neuvažuje nad tím. Informantka se cítí dobře, nemá žádné zdravotní potíže, ale často je unavená z práce.

Bytová a ekonomická situace

Rodina bydlí ve městě v tržním bytě o velikosti 110 m² na základě nájemní smlouvy a má zde trvalé bydliště. Měsíční náklady na bydlení tvoří nájemné ve výši 10.500 Kč, vodné a stočné 2.200 Kč, 5.420 Kč elektrická energie, internet 650 Kč. Další náklady na bydlení informantka neuvedla.

Měsíční příjem rodiny je příjem z dohody o provedení práce ve výši 9.500 Kč, výši nepřiznaného příjmu žadatelka uvést odmítla. Dále je příjmem dávka SSP přídavek na dítě 1.470 Kč, příspěvek na bydlení 11.958 Kč a dávka hmotné nouze 5.876 Kč.

V příjmech se informantka orientuje, sdělila, že náklady na stravu, hygienu a další potřeby jsou přibližně 4.000 až 5.000 Kč. Informantka nevlastní nemovitost ani osobní automobil.

Shrnutí

Informantka je svobodná, žije bez partnera. Má celkem tři dcery, první již s matkou nebydlí. Informantka pečuje o dvě dcery, které mají stejného otce. Jedna z dcer je žákyní základní školy a má stanovenou výživné, které je hrazeno nepravidelně. Druhá dcera nemá zaměstnání, je vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání, z níž již byla sankčně vyřazena a následně se po uplynutí sankční lhůty opět evidovala, zaměstnání nemá. Informantka má základní vzdělání. Od ledna 2017 pracuje na základě

dohody o provedení práce. Smlouvu na plný pracovní úvazek odmítá z důvodu dluhů, jelikož by jí mzda byla krácena. Příspěvek na živobytí pobírá informantka od května 2014. Rodina žije v pronajatém bytě. Informantka je v kontaktu se svou matkou, širší rodinu nemá. Uplatňuje nárok na veškeré dávky sociálního systému. Příjmy rodiny jsou dávka SSP přídavek na dítě ve výši 1.470 Kč, příspěvek na bydlení 11.958 Kč a příspěvek na živobytí 5.876 Kč. Dále 9.500 Kč na základě dohody o provedení práce. Náklady rodiny jsou celkem 18.770 Kč (nájem, vodné a stočné, elektrická energie a internet). V příjmech a nákladech se informantka orientuje, jako náklady na další životní potřeby rodiny uvedla přibližně 4.000–5.000 Kč.

Informantka nevnímá žádné omezení vlivem pobírání dávky hmotné nouze. Stavem nehmotné nouze by pro ni bylo, pokud by mohla kupovat více věcí dětem, jako například oblečení. „*To nevím, nám nic nechybí, možná bych si mohla dovolit více věcí pro děti, lepší oblečení a tak.*“ S ÚP ČR má informantka kladné zkušenosti, jelikož není uchazečkou o zaměstnání, dochází na schůzky k referentkám dávek hmotné nouze, kde jí vycházejí vstříc s termíny schůzek. To informantka hodnotí kladně.

5.4.2 Kazuistika – I 2.

Základní informace

Jedná se o muže slovenské národnosti ve věku 45 let (nar. 1979) s trvalým pobytem v Liberci. Uvedl, že v České republice bydlí od útlého věku. Příjemcem dávky příspěvek na živobytí je od září 2021. Dávku pobíral i v předchozích letech. Dle dostupné spisové dokumentace se jedná o přerušovanou evidenci uchazečů o zaměstnání z důvodu sankčního vyřazení na dobu 6 měsíců, kdy po této době klient opět může podat žádost o dávky hmotné nouze.

Rodinná situace

Informant je svobodný, nikdy nebyl ženatý a nyní nemá partnerku. V kontaktu je se svou sestřenicí, která žije ve stejném městě a u níž má možnost vykonat hygienu. Rodiče informant již nemá.

Vzdělání a pracovní zkušenosti

Informant má základní vzdělání; uvedl: „*Chodil jsem do zvláštní, a už si nepamatuju, v jaký třídě jsem odešel.*“ Z rozhovoru a z dokumentace je patrné, že informant stěží ovládá psané písmo. Neměl nikdy uzavřenou pracovní smlouvu ani jiný pracovně právní vztah a nemá žádné pracovní zkušenosti. Informant vnímá zdravotní omezení z důvodu zranění nohy v lednu 2022, kdy byl uznán práce neschopným do června 2022. Doklad potvrzený lékařem o pracovním omezení nemá. Od září 2021 je v evidenci uchazečů o zaměstnání, přičemž se účastnil projektu týkajícího se finanční gramotnosti. Dle záznamů klient obdržel ze strany ÚP ČR již několik doporučení k zaměstnání, ale nesplňuje podmínky pro výběrová řízení, neumí číst ani psát, nemá řidičský průkaz.

Bytová a ekonomická situace

Informant je osobou bez přístřeší, kdy má možnost občasného přespání u sestřenice, která bydlí v nebytovém prostoru, je mu zde k dispozici hygienické zařízení a spotřebiče k ohřátí jídla. Ve volném čase se zdržuje ve městě, není schopen uvést, jak tráví svůj volný čas, dle jeho slov: „*Občas dojezu s železem, dovezu dříví, někdy něco vyklízím, jinak chodím za kamarádama a známýma.*“ Informant nemá jinou rodinu mimo uvedené sestřenice. Má dluhy. Nezná výši svých dluhů a není schopen sdělit původ těchto dluhů.

Příjem informanta je dávka hmotné nouze příspěvek na živobytí ve výši 4.860 Kč. Informant nevlastní nemovitost ani osobní automobil.

Shrnutí

Informant je svobodný, nemá partnerku. Je osobou bez přístřeší a základní hygienu a přípravu jídla má možnost vykonat u své sestřenice, kde také občas přespí. Informant je od září 2021 příjemcem dávky příspěvek na živobytí, jejím příjemcem byl i v předešlých letech; dochází u něj k přerušované evidenci uchazečů o zaměstnání, tedy i přerušování pobírání dávky hmotné nouze. Informant má základní vzdělání, které nebylo možné specifikovat; dle spisové dokumentace neumí číst a psát. Nemá žádnou pracovní kvalifikaci ani pracovní zkušenosti. Informant vnímá zdravotní omezení z důvodu zranění nohy v lednu 2022, tuto skutečnost však nemá lékařsky potvrzenou. Příjmem

informanta je příspěvek na živobytí ve výši 4.860 Kč; má dluhy, ve kterých se neorientuje.

Pro informanta by bylo stavem nehmotné nouze, pokud by měl zaměstnání a příjem z něj. Nemusel by pak docházet na ÚP ČR, se kterým hodnotí spolupráci jako neutrální. Sdělil, že ho nikdy na základě doporučení ÚP ČR nepřijali do zaměstnání. Sám zaměstnání aktivně nehledá, pohybuje se ve městě, kde tráví volný čas.

5.4.3 Kazuistika – I 3.

Základní informace

Jedná se o muže ve věku 59 let (nar. 1965), trvalý pobyt v Havířově. Je rozvedený. Příjemcem dávky příspěvek na živobytí je od října 2017 a od ledna 2021 je příjemcem dávky v Novém Bydžově.

Rodinná situace

Informant je rozvedený. V kontaktu je se svou sestrou, která bydlí v Brně a občas mu finančně vypomáhala. Z důvodu vzdáleného bydliště mu sestra nemůže vypomáhat fyzicky. Zvládá bydlet sám: „*Musím se o sebe postarat, nemám jinou možnost, jednou jsem seděl na záchodě 4 hodiny, protože se mi tam udělalo špatně.*“

Vzdělání a pracovní zkušenosti

Informant má výuční list v oboru stavební zámečnický; v tomto oboru informant pracoval. Do Nového Bydžova se z Havířova přestěhoval za práci. Vlivem špatného zdravotního stavu v zaměstnání před 5 lety skončil. Od března 2021 je uznán osobou invalidní ve III. stupni bez nároku na výplatu, jelikož nesplnil dobu pojištění. Informant není fyzicky schopný se ucházet o práci: „*Já bych rád pracoval, v Bydžově je pouze jedna chráněná dílna, rukama dělat můžu, ale tam je asi pět ženských, tam mě nevzali.*“

Bytová a ekonomická situace

Informant bydlí na základě nájemní smlouvy na ubytovně v podkrovním bytě, kde hradí celkové náklady 7.000 Kč, které jsou hrazeny na základě dávky doplatek na bydlení na účet vlastníka ubytovny. Jedná se o zkolaudovanou ubytovnu v Novém

Bydžově, kam může být proplácen doplatek na bydlení. Příspěvek na živobytí je ve výši 4.860 Kč. Informant nevládní nemovitost ani osobní automobil.

Informant má jasnou představu o financích. *„Je to málo peněz, mám 35 Kč na den, co za to dneska koupíte nebo uvaříte?“* Informant sdělil, že nemá finance na pečovatelskou službu, kterou mu po dobu dvou let hradila sestra. Nyní je sestra přibližně rok nemocná, již ho finančně nepodporuje. Chtěl by bydlet v bytě s pečovatelskou službou, ale nemá na to dostatečné finance.

Informant žádal o příspěvek na péči, který mu nebyl přiznán, jelikož se dle slov informanta *„hýbat musí.“* Bydlí v podkrovním bytě ve třetím patře, jinou možnost bydlení nemá; je schopen se dostat do bytu, ačkoliv s chodítkem. *„Musím se do třetího patra doplazít, nic jiného mi nezbyvá, jinak bych umřel, nemám kam jinam jít.“* Informant je držitelem průkazu TP. *„Ta kartička je mi k ničemu, mám přednost jen na sezení v autobusu, ale já jezdím s chodítkem, na to si můžu sednout, chtěl jsem slevu, cesty do Hradce jsou drahý, tam občas musím jet na úřady.“* Informant si chtěl změnit trvalý pobyt do Nového Bydžova, protože má někdy problém s poštou, kdy mu je něco posláno do Havířova, ale to dle jeho informací z městského úřadu nemůže, ale neví proč. Příspěvek na péči mu není přiznán, jelikož si klient nakoupí, uvaří a vykoná hygienu sám bez cizí pomoci. Informant zdůrazňuje, že je to pro něj velice namáhavé a zdlouhavé.

Shrnutí

Informant je rozvedený, nemá děti, nyní žije sám. Od března 2021 je osobou invalidní ve III. stupni a není schopen se ucházet o zaměstnání. Informant zvládá chůzi s chodítkem pouze na menší vzdálenosti. Má pracovní zkušenosti a kvalifikaci v oboru, ve kterém získal výuční list, v tomto oboru také pracoval přibližně do roku 2019, dokud byl fyzicky schopen. Rád by se ucházel o zaměstnání v chráněné dílně v místě bydliště, tam ale nepřijímají nové zaměstnance. Informant žije v pronajatém bytě na ubytovně a je příjemcem dávky hmotné nouze doplatek na bydlení, která mu pokrývá celé náklady na bydlení. Příjemcem dávky příspěvek na živobytí je od října 2017.

Příjmy informanta jsou dávka příspěvek na živobytí a doplatek na bydlení, jiné příjmy informant nemá. Informant uvedl, že dokud fyzicky mohl, vždy pracoval na základě pracovní smlouvy, ale zároveň nemá nárok na výplatu invalidního důchodu. Z těchto informací je zřejmé, že informant nemohl po celou dobu od ukončení studia do

roku 2019 pracovat na základě pracovní smlouvy, jelikož takto by splnil potřebnou dobu pojištění na výplatu invalidního důchodu.

Informant vnímá špatně svou životní situaci v souvislosti s nízkými příjmy a špatným zdravotním stavem. Má pokryté náklady na bydlení na základě dávky doplatek na bydlení. Jeho příjmem je dávka příspěvek na živobytí ve výši 4.860 Kč, což hodnotí jako nízký příjem, kterým hradí stravu. V příjmech a nákladech na bydlení se orientuje, příjmy má rozpočítané na den ve výši přibližně 35 Kč, se kterými se snaží hospodařit.

Stavem nehmotné nouze by pro informanta bylo, pokud by mu byl vyplácen invalidní důchod, případně byla přiznána dávka příspěvek na péči v I. stupni a příspěvek na mobilitu. Tyto dávky by mu pomohly: mohl by si uhradit pečovatelskou službu a ulehčit si tak ve své životní situaci. Na příspěvek na péči nemá informant nárok, jelikož nesplňuje dané podmínky, je soběstačný, zvládá osobní hygienu, stravování, nákupy. Je držitelem průkazu TP. Informant vnímá nepřiznání příspěvku špatně, jelikož nemá nikoho, kdo by mu pomohl, a musí se o sebe postarat sám. V této souvislosti hodnotí ÚP ČR negativně. Spolupráci s referenty dávek hmotné nouze hodnotí kladně, jeho životní situace je stejná, dávka mu je zpracována na základě telefonického hovoru.

Informant vnímá sociální vyloučení, jelikož není schopen opustit byt mimo nutný nákup potravin a návštěvy doktora. Rád by někdy zašel do města, například na kávu. V kontaktu je se svou sestrou, která žije daleko. Dříve mu vypomáhala finančně, nyní si to dovolit nemůže. Přátelé v okolí nemá.

5.4.4 Kazuistika – I 4.

Základní informace

Jedná se o ženu romského etnika ve věku 35 let (nar. 1989) s trvalým pobytem ve v okolí Nového Bydžova, je svobodná, žije s partnerem a má 5 dětí. Příjemcem dávky příspěvek na živobytí je informantka od září 2019. Od srpna 2021 je dávka vyplácena v Novém Bydžově, kam se informantka přestěhovala.

Rodinná situace

Informantka má tři děti, které má s předchozím partnerem, se nímž není v kontaktu; s dětmi se otec nestýká. Dcera informantka porodila v roce 2008 ve věku 19

let, následně se jí v roce 2010 narodila další dcera a v roce 2011 syn. Po rozchodu s partnerem bylo soudně určeno výživné 200 Kč na každé dítě, které není hrazeno, a na otce je podáno trestní oznámení. Informantka žádala o náhradní výživné. „*Já to žádat nechtěla, ani se nestýkáme, nevím, kde je, ale bylo mi to doporučeno na úřadě.*“

S dalším partnerem se informantka přestěhovala poblíž Nového Bydžova z důvodu levnějšího bydlení. S partnerem měla další dvě děti. První syn se narodil v roce 2015 a druhý syn v roce 2017. S tímto partnerem aktuálně žije. Děti jsou žáky základní školy a syn narozený v roce 2017 je žákem mateřské školy.

Partner žadatelky není uznán za osobu ve stavu hmotné nouze, jelikož není v evidenci uchazečů o zaměstnání a nedoložil jiný doklad, na základě kterého by byl uznán osobou v hmotné nouzi. Partner je dle informantky ve stejné situaci jako ona; po ukončení základní školy nepracoval na základě pracovní smlouvy, pouze narázově, zpravidla v oboru sezónních stavebních prací.

Vzdělání a pracovní zkušenosti

Informantka má základní vzdělání a 2,5 roku byla studentkou na učilišti v oboru cukrářka; studium nedokončila. Dále nemá žádnou pracovní zkušenost. Aktuálně není žadatelka uznána za osobu v hmotné nouzi, jelikož není v evidenci uchazečů o zaměstnání a nedoložila jiný doklad, na základě kterého by byla za osobu v hmotné nouzi uznána. Informantka byla v evidenci uchazečů o zaměstnání od července do prosince 2023, následně byla sankčně vyřazena. Dokud byla v evidenci, účastnila se projektů zaměřených na finanční gramotnost. Tato situace se v průběhu let u informantky střídá od doby, kdy jí skončila výplata rodičovského příspěvku. Práci si hledá zejména v oblasti úklidu; cukrařině se věnovat nechce. Preferuje práci na ranní směny z důvodu péče o děti. Zdravotní omezení, které by jí bránilo vykonávat práci, nemá. Informantka sdělila, že byla telefonicky kontaktována, neví kým, s tím, že by si mohla na pojišťovně zajistit dávku, protože pečuje o dítě do 10 let věku, ale nebyla schopna sdělit, v čem by jí tato situace prospěla.

S širším okruhem rodiny není informantka v pravidelném kontaktu. Otec zemřel, matka je nevidomá a žije asi 20 km daleko, občas se stýkají, ale jen se navštěvují. Pokud matka může, finančně drobnou částkou vypomůže s cílem nákupu věcí pro děti. Partnerova rodina je daleko.

Bytová a ekonomická situace

Rodina žije v pronajatém domě v blízkosti Nového Bydžova, kde jsou měsíční náklady nájemné 10.000 Kč, vodné a stočné ve výši 870 Kč, elektrická energie 2.960 Kč, topení je na tuhá paliva, dále internet 500 Kč, náklady do školního fondu jsou ročně přibližně 1.000 Kč na jedno dítě.

Příjmem rodiny je dávka Ppíspěvek na živobytí 4.860 Kč, který se mění v závislosti na příjmech rodiny. Dále je příjmem dávka SSP příspěvek na bydlení 14.489 Kč a přídavek na dítě v celkové výši 4.960 Kč (4x 970 Kč, 1.080 Kč). Informantka nevládní nemovitost ani osobní automobil.

Informantka se orientuje v měsíčních nákladech na bydlení a školních výdajích, ale neví přesně, jaké jsou měsíční příjmy rodiny a náklady na stravu a hygienu, netroufla si částku odhadnout. „*Dcera má bankovní účet, tam nám chodí peníze, bydlení uhradím v bance a zbytek vyberu hotovost a to utracím.*“

Shrnutí

Informantka je romského etnika, svobodná, má 5 dětí a žije s partnerem. První tři děti má informantka s bývalým partnerem, s nímž se již nestýká. Na děti je určeno výživné 3x 200 Kč, které není hrazeno, a na otce dětí je podáno trestní oznámení. Se současným partnerem má informantka dvě děti. Čtyři děti jsou žáky základní školy a poslední dítě je žákem mateřské školy. Žadatelka a její partner nejsou aktuálně uznány osobami v hmotné nouzi, jelikož byli sankčně vyřazeni z evidence uchazečů o zaměstnání a nedoložili jiné skutečnosti, na základě kterých by byli uznáni osobami v hmotné nouzi. Oba mají nejvyšší dosažení vzdělání základní a nikdy neměli uzavřenou pracovní smlouvu. Partner má občasný přivýdělek na základě sezónních prací. Informantka nemá žádné pracovní zkušenosti, děti měla narozeny v letech 2008, 2010, 2011, 2015 a 2017. Po základní škole studovala výuční obor cukrářka, který nedokončila z důvodu těhotenství. Práci si aktuálně hledá, ale vnímá diskriminaci z důvodu romského etnika a dále uvedla jako překážku nízkou pracovní nabídku, kterou připisuje situaci spojenou s válkou na Ukrajině a přílivem migrantů, kteří zde začali pracovat.

Příjemcem dávky příspěvek na živobytí je rodina od září 2019. Rodina žije v pronajatém domě; její měsíční náklady na bydlení jsou 14.330 Kč (z toho nájem 10.000 Kč, vodné a stočné 870 Kč, elektrická energie 2.960 Kč a internet 500 Kč).

Příjem rodiny tvoří dávky SSP příspěvek na bydlení 14.489 Kč a přídavek na dítě v celkové výši 4.960 Kč (4x 970 Kč, 1.080 Kč) a příspěvek na živobytí 4.860 Kč. Informantka se orientuje v nákladech na bydlení, ale příjmy není schopna odhadnout. Nedokáže odhadnout náklady rodiny na základní životní potřeby jako stravu či hygienu.

Stavem nehmotné nouze by pro informantku bylo, kdyby měla příjem ze zaměstnání, zároveň ale uvádí, že si ani nedovede představit výši příjmu, jelikož má dluhy, o které by jí mzda byla pokrácena. Ve stejné situaci je partner. Dluhy nesplácí, nemá na to prostředky, z tohoto důvodu se o to ani nezajímá. Informantka nevnímá žádné omezení z důvodu pobírání dávky hmotné nouze. Spolupráci s ÚP ČR hodnotí neutrálně; uvedla, že si práci hledá sama.

5.4.5 Kazuistika – I 5.

Základní informace

Jedná se o svobodnou ženu ve věku 35 let (nar. 1989). Příjemcem dávky příspěvek na živobytí je informantka od září 2019. Od srpna 2021 je dávka vyplácena v Novém Bydžově, kam se informantka přestěhovala.

Rodinná situace

Informantka má 5 dětí, z toho čtyři děti s předešlým partnerem. První syn se jí narodil v roce 2009, následně se přestěhovala za partnerem do Náchoda. Dále se jí v roce 2010 narodila dcera, poté v roce 2012 syn a v roce 2015 třetí syn. Děti jsou žáky základní školy. S otcem dětí se žadatelka rozešla a vrátila se do Nového Bydžova, kde má rodinu. Dle sdělení informantky bylo ze strany partnera pácháno domácí násilí a zneužívání dcery. Partner následně nastoupil do výkonu trestu; na děti je stanoveno výživné mimosoudně 200 Kč na dítě, které není hrazeno pravidelně. Informantka s otcem dětí není v kontaktu a více se o otci dětí odmítla bavit. Poslední výživné obdržela v lednu 2024 ve výši 1.796 Kč. Aktuálně žije informantka s partnerem, se kterým má syna narozeného v září 2023. Současný partner nepracuje. Partner má z důvodu dluhu na výživném soudně stanovené veřejně prospěšné práce v rozsahu 300 hodin, které musí vykonat do jednoho roku. Dluh na výživném přesahuje 80.000 Kč. Informantka neví, kdy naposledy pracoval; využívá spíše sezónní práce, nemá pracovní

smlouvu a informantka neví, jak vysoký má příjem. Informantka má v místě bydliště rodinu, a to matku a sestru, se kterými je v kontaktu; otce již nemá.

Vzdělání a pracovní zkušenosti

Informantka ukončila základní vzdělání a měla první dítě. Sděluje, že i při dětech pracovala, jak jen to bylo možné. Pracovala jako uklízečka, ve výrobě, případně využívala sezónní práce jako práci v zahradnictví a úklid veřejného prostranství. Před nástupem na rodičovskou dovolenou s posledním synem byla zaměstnána, pobírala dávku nemocenského pojištění, peněžitou pomoc v mateřství a následně rodičovský příspěvek.

Finanční a bytová situace

Informantka žije v pronajatém bytě, náklady na bydlení jsou nájemné ve výši 12.600 Kč, vodné a stočné 2.800 Kč a elektřina 6.000 Kč, dále využívá mobilní telefon s internetem, za nějž hradí přibližně 500 Kč.

Příjmy informantky jsou příspěvek na živobytí 10.609 Kč, dávka SSP příspěvek na bydlení 11.554 Kč a přídavky na dítě 4x 1.470 Kč a 1.330 Kč. V únoru měla informantka poslední dávku peněžitě pomoci v mateřství 13.454 Kč, od března je jejím příjmem rodičovský příspěvek 13.000 Kč. Informantka nevlastní nemovitost ani osobní automobil.

V příjmech a nákladech se informantka orientuje; náklady na stravu, hygienu a základní potřeby odhaduje na 5.000 Kč měsíčně. „*Musím vyjít s tím, co v tom měsíci mám.*“

Shrnutí

Informantka je svobodná a má 5 dětí; v současnosti má partnera. Čtyři děti má s předešlým partnerem, se kterým není v kontaktu. Ze strany partnera bylo páčáno domácí násilí a sexuální zneužívání dcery. Otec dětí má stanovenou výživné 200 Kč na dítě, které není hrazeno pravidelně. Děti jsou žáky základní školy. Se současným partnerem má informantka jedno dítě ve věku do jednoho roku, o které pečuje. Informantka má nejvyšší dosažené vzdělání základní, uvedla, že vždy pracovala, a to i v případě, kdy byla na rodičovské dovolené. Příjemcem dávky příspěvek na živobytí je od září 2019. Před nástupem na rodičovskou dovolenou byla zaměstnána; i tak byla

příjemcem dávky příspěvek na živobytí. Současný partner žadatelky má aktuálně soudně nařízeny veřejně prospěšné práce v rozsahu 300 hodin z důvodu dluhu na výživném přesahujícího 80.000 Kč; informantka neví, zda měl někdy uzavřenou pracovní smlouvu.

Rodina bydlí v pronajatém bytě. Měsíční náklady na bydlení činí celkem 21.900 Kč (nájem, vodné a stočné, elektrická energie, internet 500 Kč). Jejimi příjmy jsou příspěvek na bydlení 11.554 Kč, přídavky na dítě 4x 1.470 Kč a 1.330 Kč a podičovský příspěvek ve výši 13.000 Kč. V příjmech a nákladech se informantka orientuje, měsíční náklady na další životní potřeby odhaduje na 5.000 Kč.

Informantka neví, co by pro ni bylo stavem nehmotné nouze, jelikož vždy byla příjemcem dávky příspěvek na živobytí, a to i v případě uzavření pracovní smlouvy a příjmu z ní. Dále doplňuje, že dříve ÚP ČR proplácel více financí na potřeby dětem. Omezení vlivem pobírání dávek hmotné nouze nevnímá, uvedla, že děti mají vše, co potřebují. Spolupráci s ÚP ČR hodnotí neutrálně; pokud byla v evidenci, zaměstnání si vždy našla sama.

5.5 Interpretace zjištěných poznatků

Tato kapitola se věnuje závěru výzkumného šetření, ve kterém byla použita kvalitativní výzkumná strategie, a to metoda případové studie. Data byla získána ze spisové dokumentace ÚP ČR a byl proveden polostrukturovaný rozhovor s příjemci dávky příspěvek na živobytí. Ze všech dostupných dat byly vytvořeny kazuistiky jednotlivých informantů. Na základě analýzy kazuistik lze vyhodnotit naplnění cílů práce, kterému se věnuje tato kapitola.

DVO 1: Jaké sociální podmínky přispívají k dlouhodobému pobírání dávek hmotné nouze?

První dílčí výzkumná otázka reflektuje sociální podmínky, jako jsou prostředí a rodinná situace, ve kterých informanti žijí, vliv vzdělání a pracovních zkušeností.

Jeden informant je osobou bez přístřeší a zdržuje se ve městě. Ostatní informanti využívají k bydlení byt na základě nájemní smlouvy.

Jeden informant má nejvyšší dosažené vzdělání v učebním oboru stavební zámečnický, kterému se následně věnoval a uplatňoval svou kvalifikaci. Ostatní informanti mají nejvyšší dosažené vzdělání základní, dalším studiem nezískali žádnou kvalifikaci.

Dále byly zkoumány pracovní zkušenosti a kvalifikace informantů. I 4 nemá žádné pracovní zkušenosti, nedokončila učební obor z důvodu těhotenství a následné péče o 5 dětí v průběhu následujících devíti let. Po ukončení rodičovské dovolené v roce 2021 se ucházela o zaměstnání; tato situace trvá dosud. Aktuálně není I 4 v evidenci uchazečů o zaměstnání, byla sankčně vyřazena. I 4 vnímá diskriminaci z důvodu své etnicity: „Práci si hledám, ale všude jsou ti Ukrajinci, taky když se mě zeptají, zda jsem Romka, tak práci nedostanu, a taky nemám vzdělání.“ Dále I 4 uvedla, že ona i partner mají dluhy, a pokud by uzavřela pracovní smlouvu, dle jejích slov by se jí to „nevyplatilo“, jelikož by část výplaty byla odvedena na dluh. Pouze I 3 má pracovní zkušenosti v oboru stavební zámečnick, který absolvoval, ale z důvodu invalidity III. stupně jej nyní nemůže vykonávat. I 1 má pracovní zkušenosti v oblasti úklidu a pomocných prací. I 2 nemá žádnou kvalifikaci, zkušenost má pouze s nelegální prací, a to pouze příležitostnou. I 5 má pracovní zkušenosti v oblasti úklidu a sezonních prací, jako je práce v zahradnictví a úklid veřejného prostranství.

Dále tato dílčí otázka reflektuje pracovní zkušenosti v souvislosti s typy pracovních úvazků a jejich preferencí informanty. I 1 pracuje déle než 5 let u jednoho zaměstnavatele na základě dohody o provedení práce. O pracovní smlouvu na plný úvazek nemá zájem, jelikož má dluhy. I 2 neměl nikdy uzavřen žádný druh pracovního poměru, avšak uvedl, že příležitostný příjem má. I 3 uvedl, že měl vždy uzavřenou pracovní smlouvu s plným úvazkem, dokud byl fyzicky schopen práci vykonávat, avšak je od března 2023 uznán za osobu invalidní ve III. stupni bez nároku na výplatu, jelikož nesplnil potřebnou dobu pojištění. Z jeho situace je tedy patrné, že nejspíše pracoval nelegálně. I 5 uvedla, že pokud mohla, měla vždy uzavřenou pracovní smlouvu s plným úvazkem; pouze v případě, kdy byla na rodičovské dovolené, pracovala na zkrácený pracovní poměr. I 4 neměla nikdy uzavřen pracovní poměr.

Otázka se dále zaměřovala na rodinnou situaci jednotlivých informantů. I 2 a I 3 nemají děti ani partnera a žijí sami. I 2 rodinu nemá, stýká se pouze se svou sestřenicí, která mu umožňuje přespání u sebe v nebytovém prostoru. I 3 nemá rodinu a je v kontaktu se svou sestrou, která mu nemůže fyzicky ani finančně vypomáhat. I 1 má tři děti; se dvěma bydlí a pečuje o ně. Jedno dítě již žije samo a navštěvují se. I 1 nikdy nebyla vdaná a aktuálně nemá partnera. S partnerem, se kterým měla první dítě, není v kontaktu; muž byl ve výkonu trestu. Její partner, s nímž měla druhé a třetí dítě, pracoval, ale začal nadměrně užívat alkohol a následně o práci přišel. Na třetí dítě je stanoveno výživné ve výši 700 Kč, které otec hradí nepravdělně. I 1 je v kontaktu se

svou matkou, jíž pomáhá s péčí o domácnost; otce nemá a s širší rodinou v kontaktu není. I 4 je svobodná a má 5 dětí. Aktuálně má partnera, se kterým žije a má dvě děti. Partner nepracuje; aktuálně není v evidenci uchazečů o zaměstnání, kde byl sankčně vyřazen. Partner má nejvyšší dosažené vzdělání základní, nikdy nepracoval na plný pracovní úvazek, využíval vždy pouze sezonní práce. S partnerem, se kterým má I 4 tři děti, se nestýká. Muži bylo soudně stanoveno výživně ve výši 200 Kč na každé dítě, to ale hrazeno, a je podáno trestní oznámení. I 4 nemá otce, je v kontaktu se svou matkou, která je nevidomá, občas se navštěvují. Matka občas finančně vypomůže s náklady na děti. Rodina partnera bydlí daleko. I 5 je svobodná, má 5 dětí a aktuálně žije s partnerem, se kterým má jedno dítě. Partner v současné době nepracuje, má soudně stanovené veřejně prospěšné práce z důvodu dluhu na výživném, které má stanoveno na dvě děti. Informantka uvedla, že neví, kdy partner naposledy pracoval, ale pokud pracoval, využíval sezonní práce. S původním partnerem, se kterým má 4 děti, není v kontaktu; po rozchodu byl muž ve výkonu trestu a má mimosoudně stanoveno výživné 200 Kč na každé dítě; alimenty hradí nepravidelně. I 5 je v kontaktu se svou matkou a sestrou, otce již nemá.

Dále tato dílčí otázka reflektuje zkušenosti informantů s úřadem práce. I 1 není uchazečem o zaměstnání. Příjemcem dávky příspěvek na živobytí je uznána na základě uzavřené dohody o provedení práce. Zkušenosti s oddělením hmotné nouze hodnotí kladně. I 2 uvedl kladné zkušenosti s úřadem práce. Jako podporu v hledání práce uvedl, že je mu poskytováno doporučení konkrétních nabídek práce. I 3 není uchazečem o zaměstnání; zkušenosti s oddělením hmotné nouze hodnotí kladně, jelikož je zohledněn jeho zdravotní stav a na úřad práce nemusí docházet každý měsíc. Negativně hodnotí zkušenost s žádostmi o příspěvek na péči a mobilitu, které mu byly zamítnuty. I 4 hodnotí fungování na oddělení hmotné nouze neutrálně, zde dochází předkládat doklady pro vyhodnocení dávky. Oddělení nezaměstnanosti hodnotí neutrálně, nevnímá žádnou podporu v hledání práce, občas jí byla doporučena pracovní příležitost, ale nikdy nebyla přijata.

DVO 2: Jaký vliv mají ekonomické podmínky na dlouhodobé pobírání dávek hmotné nouze?

Pro vyhodnocení této dílčí otázky byly zjišťovány měsíční příjmy a náklady informantů a jejich majetkové poměry.

Jeden informant je osobou bez přístřeší, občas využívá k přespání nebytový prostor, ve kterém bydlí jeho sestřenice; zde má možnost vykonat osobní hygienu a využít kuchyň. Ostatní informanti využívají nájemní formu bydlení. Nikdo z informantů nemá movitý ani nemovitý majetek, přičemž u nemovitého majetku se otázka zaměřovala na vlastnictví automobilu.

Dále byly v této otázce zohledněny příjmy informantů. I 1 má příjem na základě dohody o provedení práce a uvedla, že část výplaty je vyplácena nelegálně. Další příjmy jsou ze sociálního systému, a to přídavek na dítě, příspěvek na bydlení a příspěvek na živobytí. Ostatní čtyři informanti mají příjem pouze ze sociálního systému ČR. I 2 má příjem z dávky příspěvek na živobytí. I 3 má příjem z dávek doplatek na bydlení a příspěvek na živobytí. I 4 má příjem z dávek příspěvek na bydlení, přídavek na dítě a příspěvek na živobytí. I 5 má příjem z dávek příspěvek na bydlení, přídavek na dítě a rodičovský příspěvek.

V této otázce byly dále zjišťovány náklady na bydlení jednotlivých informantů, a jak se na nich podílejí. Žádný z informantů nevyužívá k bydlení vlastnickou formu. I 1 je osobou bez přístřeší. Ostatní informanti jsou příjemci dávky příspěvek na bydlení. Informanti, kteří mají děti, jsou příjemci dávky přídavek na dítě, tedy I 1, I 4 a I 5.

Dále byly v této otázce zohledněny příjmy v porovnání s náklady na bydlení a potřeby jednotlivých informantů. V příjmech jsou zahrnuty veškeré dávky sociálního systému včetně příspěvku na živobytí. I 1 má měsíční příjmy ve výši 28.804 Kč, náklady související s bydlením 18.770 Kč a náklady na ostatní potřeby uvedla informantka přibližně 4.000–5.000 Kč. V příjmech a nákladech se orientuje, ale odmítla uvést výši nelegálního příjmu. Příjmy I 2 jsou ve výši 4.860 Kč, náklady na své základní životní potřeby nebyl schopen uvést. I 3 má měsíční příjmy ve výši 11.860 Kč, náklady na bydlení má 7.000 Kč, finance na ostatní výdaje po odečtení útraty za léky uvedl ve výši 35 Kč na den. V nákladech a příjmech se orientuje a uvedl, že by jeho situaci zlepšilo, pokud by mu byl přiznán příspěvek na péči a příspěvek na mobilitu. I 4 má příjem ve výši 24.309 Kč, její náklady na bydlení jsou ve výši 14.330 Kč. V příjmech a nákladech se orientuje, ale neuvedla, jaká je výše jejích nákladů na základní životní potřeby rodiny: „*Dcera má bankovní účet, tam nám chodí peníze, bydlení uhradím v bance a zbytek vyberu hotovost a to utrácím.*“ I 5 má měsíční příjmy ve výši ve výši 42.827 Kč a náklady související s bydlením má ve výši 21.900 Kč. Jako další měsíční náklady na základní životní potřeby uvedla přibližně 5.000 Kč.

DVO 3: Jaké zdravotní a psychologické faktory mohou ovlivnit rozhodnutí a schopnost jedinců setrvat na dávkách hmotné nouze?

Tato dílčí otázka se zaměřila na zdravotní omezení jak fyzického, tak psychického charakteru, které může mít vliv na dobu pobírání dávky příspěvek na živobytí.

Zdravotní omezení vnímá I 2, a to zranění nohy, které měl od ledna 2022, kdy byl uznán neschopným práce do června 2022. Nyní již zdravotní omezení nemá doloženo, ale vnímá jej. Zdravotní stav ovlivňuje I 3, jelikož na základě invalidity III. stupně není schopen vykonávat práci v plném rozsahu. Mohl by vykonávat práci v chráněné dílně, ale v místě bydliště není vhodná pracovní příležitost.

I 4 uvedla jako překážku v získání zaměstnání svou romskou etnicitu, kterou vnímá jako důvod nepřijetí do zaměstnání. Dále uvedla, že pracovní místa nejsou dostupná vlivem příchodu imigrantů z Ukrajiny. Nebylo zjištěno fyzické ani psychické zdravotní omezení, které by osobám bránilo ve výkonu práce, případně by jej omezovaly na zkrácený pracovní úvazek.

Dále se tato otázka zabývala tím, co by bylo pro informanty stavem nehmotné nouze. Jako stav nehmotné nouze by považovala I 1 situaci, kdy by mohla kupovat dětem více věcí a oblečení, tedy vyšší finance. Neuvedla však konkrétní představu o částce. I 2 by za stav nehmotné nouze považoval pracovní příležitost a z ní plynoucí příjem, na základě kterého by nebyl nucen žádat o dávky hmotné nouze; přesnou představu o financích neuvedl. I 3. uvedl jako stav nehmotné nouze přiznání příspěvku na péči a příspěvku na mobilitu, tedy měsíční částky 1.780 Kč. Po upřesnění otázky uvedl, že za situaci nehmotné nouze by považoval přiznání výplaty invalidního důchodu s předpokladem, že by byl dostatečný a nemusel žádat o dávku hmotné nouze. I 4 sdělila, že stavem nehmotné nouze by pro ni byl příjem ze zaměstnání, který ale není možný, protože má dluhy a o ty by byla její mzda krácena. Pracovní smlouvu uzavřít nechce: musela by mít vysokou mzdu. I 5 sdělila, že neví, jelikož i když měla uzavřenou pracovní smlouvu, vždy dosáhla na výplatu příspěvku na živobytí. Dále uvedla, že v předchozích letech více úřad práce proplácel potřeby pro děti.

Většina informantů jsou fyzicky schopni ucházet se o zaměstnání na hlavní pracovní poměr. Pouze jeden informant je uznán za osobu invalidní ve III. stupni. Jedna informantka je aktuálně příjemcem rodičovského příspěvku, o práci se tedy neuchází, avšak v předchozích letech v případě, kdy byla na rodičovské dovolené, přivýdělek měla. U dvou informantek se jako překážka k uzavření pracovní smlouvy na plný

úvazek ukázala existence dluhů. Jedna z těchto informantek si ani nedokázala uvést výši platu, za kterou by byla ochotna uzavřít pracovní smlouvu; ve stejné situaci je i její současný partner. Druhá z těchto informantek pracuje na základě dohody o provedení práce, kdy je jí přiznána nízká mzda a akceptuje část nelegálního příjmu. Žádný z informantů nedokázal jasně uvést, co by pro něj byl stav hmotné nouze, a to ani po upřesnění otázky. Všichni informanti zmínili vyšší příjmy, ale nespécifikovali částku. Jeden informant jako možnost vymanění se ze stavu hmotné nouze zmínil další dávky sociálního systému a jedna informantka uvedla, že dříve byly dávky sociálního systému velkorysejší.

DVO 4: Jak se dlouhodobé pobírání dávek hmotné nouze propisuje do života jedinců?

Tato dílčí otázka se zaměřila na omezení klientů, která vnímají na základě pobírání příspěvku na živobytí, tedy omezení plynoucí ze stavu hmotné nouze. Žádný z klientů, ani po upřesnění otázky, nebyl schopen konkrétně a rozsáhle uvést, zda ho tato situace ovlivňuje například ve vztazích, v rodině nebo na pracovním trhu, zda ovlivňuje jeho životní úroveň, zda má vliv na děti. I 1, I 2, I 3 neuvodili žádné omezení. I 3 vnímá omezení především v nedostatečném příjmu, ale po upřesnění otázky doplňuje omezení ve formě žádného sociálního kontaktu a nemožnost využití některých služeb. „*No tak nemůžu jít na kafe do kavárny ani do kina, to si prostě dovolit nemůžu*“. I 5 sdělila, že ona i děti mají vše, co potřebují. Žádný z informantů nevnímá sociální vyloučení, materiální chudobu, ani psychické problémy plynoucí z dlouhodobého pobírání dávky.

5.6 Shrnutí výzkumného šetření

Cílem výzkumného šetření bylo zjistit důvody, které vedou jedince k dlouhodobému pobírání dávky hmotné nouze příspěvek na živobytí se zaměřením na Novobydžovsko.

Výzkumné šetření bylo provedeno s 5 informanty, se nimiž byl proveden polostrukturovaný rozhovor, který byl doplněn informacemi z dokumentace ÚP ČR. Veškerá data byla následně zpracována v kazuistiku informantů a vyhodnocena. V této podkapitole budou shrnuty výsledky, které jsou rozděleny do jednotlivých dílčích otázek.

DVO 1: Jaké sociální podmínky přispívají k dlouhodobému pobírání dávek hmotné nouze?

Informanti vykazují společné znaky. Mají nízké vzdělání a dalším studiem tedy nezískali odbornou kvalifikaci. Čtyři mají dokončené základní vzdělání, pouze jeden informant je absolventem učebního oboru, ve kterém následně pracoval a uplatnil svou kvalifikaci. Většina informantů nezískala kvalifikaci ani v průběhu dalších let. Čtyři informanti nemají aktuálně žádnou kvalifikaci; dva z nich mají zkušenost s pomocnými, úklidovými a zahradními pracemi.

Jako faktor ovlivňující dobu setrvání na dávkách hmotné nouze se projevila dlouhodobá nezaměstnanost. Z pěti informantů je aktuálně zaměstnaný jeden, a to na základě dohody o provedení práce. Ostatní čtyři informanti jsou nezaměstnaní, z toho je jedna žena na rodičovské dovolené a jeden muž je osobou invalidní ve III. stupni. Žena na rodičovské dovolené v minulosti při rodičovské dovolené pracovala na zkrácený pracovní úvazek a muž ve III. stupni invalidity by rád pracoval, ale v místě bydliště pro něj není pracovní příležitost.

Dva informanti neměli nikdy uzavřen žádný druh pracovního poměru. Tři informanti přiznali zkušenost s nelegální prací sebe samotných nebo partnera. Dva informanti mají dluhy a z tohoto důvodu nechtějí uzavřít pracovní vztah na plný pracovní poměr. Jeden z nich má aktuálně uzavřenou pracovní smlouvu, a to dohodu o provedení práce; práci na plný pracovní úvazek odmítá z důvodu dluhů. Dva informanti aktuálně nepracují, jeden je osobou invalidní ve III. stupni a druhým je žena na rodičovské dovolené od měsíce března 2024.

Dalším společným znakem u žen byla patologie na straně partnera. Tři informantky mají zkušenost s partnerem, který nadměrně užíval alkohol či drogy nebo se dopouštěl domácího násilí a zneužívání dítěte či měl zkušenosti s výkonem trestu. Případně byl partner také dlouhodobě nezaměstnaný a nepodílel se tedy finančně na zajištění potřeb rodiny. U žen byl další společný znak, první dítě měli do 5 let od ukončení základní školní docházky a dále byl společným znakem počet dětí, všechny tři informantky mají dvě a více dětí, které mají se dvěma partnery.

Nikdo z informantů nemá možnost výpomoci ze strany rodiny, a to ani finanční, ani jinou pomoc. Pouze jedna informantka uvedla občasný příspěvek od matky pro děti informantky.

Otázka se dále zaměřovala na zkušenosti informantů s ÚP ČR a podporu v nalezení zaměstnání. Bylo zjištěno, že nikdo z informantů subjektivně nevnímá výraznou podporu v hledání zaměstnání, a to ani v minulosti, kdy v evidenci uchazečů o zaměstnání byli. Jako podporu tedy nevnímají například projekty organizované ÚPČR, kterých se aktuálně, nebo v minulosti dva informanti účastnili.

DVO 2: Jaký vliv mají ekonomické podmínky na dlouhodobé pobírání dávek hmotné nouze?

Nikdo z informantů nemá movitý a nemovitý majetek a jsou tak nuceni využívat nájemní formy bydlení, jeden informant je osobou bez přístřeší. Společným ukazatelem informantů jsou žádné, nebo nízké příjmy, na základě kterých dosahují na dávky hmotné nouze. U jedné informantky se objevil jev, kdy i v případě, že měla zaměstnání, měla nárok na dávku příspěvek na živobytí, a to z důvodu nízkého příjmu ze zaměstnání ve spojitosti se dvěma a více dětmi, na základě čehož se dle počtu osob navyšuje částka živobytí rodiny. Většina informantů má příjmy pouze ze sociálního systému. Pouze jedna informantka má příjem na základě dohody o provedení práce a zároveň přiznala nelegální příjem. Čtyři informanti využívající nájemní formu bydlení a jsou příjemci dávky SSP příspěvek na bydlení.

Čtyři informanti mají příjem pouze z dávek sociálního systému. Všichni informanti se orientují v nákladech na bydlení a v příjmech, ale pouze dva dokázali odhadnout své měsíční náklady na ostatní životní potřeby, jako je strava, hygiena a oblečení.

DVO 3: Jaké zdravotní a psychologické faktory mohou ovlivnit rozhodnutí a schopnost jedinců setrvat na dávkách hmotné nouze?

Zdravotní omezení bylo potvrzeno pouze u jednoho informanta, a to invalidita III. stupně, na základě kterého se nemůže ucházet o zaměstnání. U dalších informantů nebyly prokázány jiná objektivní zdravotní omezení. Jeden informant subjektivně vnímá zdravotní omezení, jež má na základě zranění a na základě kterého byl v pracovní neschopnosti po dobu 5 měsíců. Dále nebyla doložena skutečnost, že je omezen ve výkonu práce.

V empirické části práce nebyla potvrzena skutečnost, že by klienti vnímali pobírání dávek jako stigmatizaci nebo jako faktor způsobující sociální vyloučení. Pouze

jeden informant uvedl, že není v kontaktu s lidmi, což přisuzoval nízkým finančním prostředkům.

Jedna informantka subjektivně vnímá diskriminaci z důvodu romského etnika a upřednostňování zaměstnání osob ukrajinské národnosti, čemuž klade za vinu svou dlouhodobou nezaměstnanost. Skutečnost informantky je taková, že není v evidenci uchazečů o zaměstnání, kde byla sankčně vyřazena, nebyla tedy schopna dodržet podmínky stanovené ÚP ČR. Dále uvedla požadavek na jednosměnný provoz z důvodu péče o děti, ačkoliv je otec dětí také bez zaměstnání. Dále má informantka dluhy. Výše uvedené lze popsat dle Sirovátky (2000) modelem racionální volby, jak bylo uvedeno v teoretické části práce. Je možné, že informantka upřednostňuje příjmy ze sociálních dávek před zaměstnáním, jelikož by pracovala za minimální mzdu, která by byla navíc pokrácena z důvodu dluhů, s níž jsou její příjmy ze sociálních dávek srovnatelné. Upřednostní tak péči o rodinu a nižší životní standard. Obdobná situace se prokázala u další informantky, která pečuje o dvě děti, pracuje na základě dohody o provedení práce a akceptuje nelegální příjem z důvodu dluhů. U těchto dvou i informantek lze usuzovat, že nikdy nebudou zaměstnány na plný pracovní úvazek a jsou tak potencionálními celoživotními klientkami hmotné nouze.

Třetí výzkumná otázka se zajímala také o to, co by pro klienty bylo stavem nehmotné nouze. Informanti uvedli situace v souvislosti se zaměstnáním a z něj plynoucího příjmu, na základě kterého by již nemuseli žádat o dávky hmotné nouze. Tuto situaci zároveň dvě informantky hodnotily jako nedosažitelnou vzhledem k dluhům, které mají, jelikož by jejich příjem musel být vysoký. Dále informant ve III. stupni invalidity uvedl jako možnost vymanění se z dávek hmotné nouze přiznání dávky příspěvek na péči a příspěvek na mobilitu, tedy další dávku sociálního systému, i tak by ale jeho nárok na dávku příspěvek na živobytí trval, jelikož se uvedené dávky nezapočítávají do příjmu. Jako další možný způsob vymanění se ze stavu hmotné nouze uvedl příjem z invalidního důchodu. Je zřejmé, že informant nemá představu o výši invalidního důchodu, protože i tak by mohl být příjemcem dávky příspěvek na živobytí vzhledem k vyšším invalidních důchodů. Jedna informantka nebyla schopna na otázku odpovědět, jelikož příjemcem dávky příspěvek na živobytí byla vždy, i když měla uzavřenou pracovní smlouvu na plný úvazek. Tato situace je způsobena dvěma faktory, a to počtem dětí, kterých má 5, čímž je navyšována částka živobytí. Druhým faktorem je kvalifikace informantky a typ zaměstnání, na základě čehož nedosáhne na takovou mzdu, aby se vymanila z dávek hmotné nouze.

DVO 4: Jak se dlouhodobé pobírání dávek hmotné nouze propisuje do života jedinců?

Výsledky průzkumu na základě této otázky autorku práce překvapily, jelikož většina informantů nevnímá žádné omezení, které by plynulo z dlouhodobého pobírání dávky hmotné nouze. Většina informantů na otázku nedokázala odpovědět. Po upřesnění otázky uvedl jeden informant omezení jeho sociální izolaci, která je spojena s jeho zdravotním stavem, a to, že nemůže navštívit například kavárnu nebo kino. Jedna informantka dokonce uvedla, že její rodina má vše, co potřebuje. Nikdo z nich nevnímá sociální vyloučení plynoucí z chudoby a pobírání dávky hmotné nouze ani materiální chudobu a nepociťuje sociální vyloučení z důvodu neuplatnění se na trhu práce. Na základě této skutečnosti lze nalézt souvislost s Marešem (1999) popsanou kulturou bídy, kdy se osoby adaptovaly na svou životní situaci.

Závěr

Tato bakalářská práce se zaměřila na důvody dlouhodobého pobírání dávek hmotné nouze. V teoretické části práce byly charakterizovány dávky nepojistného sociálního systému se zaměřením na dávku hmotné nouze příspěvek na živobytí. Dále se tato část práce zaměřila na nezaměstnanost, jako hlavní příčinu hmotné nouze a faktor ovlivňující délku pobírání dávky příspěvek na živobytí. Dále byly v teoretické části práce uvedeny vybrané faktory, které mohou mít vliv na délku pobírání dávky příspěvek na živobytí a možné důsledky jejího dlouhodobého pobírání.

Empirická část práce se zaměřila na vybrané klienty hmotné nouze, kteří jsou příjemci dávky příspěvek na živobytí déle než 6 měsíců. Cílem výzkumného šetření bylo zjistit důvody, které vedou informanty k dlouhodobému pobírání dávky hmotné nouze příspěvek na živobytí se zaměřením na lokalitu Novobydžovsko. Hlavní výzkumná otázka byla definována následovně: „Jaké jsou důvody vedoucí k dlouhodobému pobírání dávek hmotné nouze?“ Z hlavní výzkumné otázky byly následně definovány 4 dílčí výzkumné otázky, ze kterých byly stanoveny otázky tazatelské a podotázky pro polostrukturovaný rozhovor. Dílčí otázky se zaměřily na možné faktory ovlivňující délku pobírání dávek, a to na sociální, ekonomické, zdravotní a psychologické. Jako metoda výzkumného šetření byla zvolena metoda případové studie pro možnost poskytnutí širokého pohledu na životní situaci jednotlivých informantů. Dále bylo vybráno 5 informantů tak, aby zastupovali různé životní situace. S informanty byl proveden polostrukturovaný rozhovor, který byl doplněn daty ze spisové dokumentace ÚP ČR. Dostupná data byla zpracována v kazuistiku.

Při zjišťování důvodů dlouhodobého pobírání dávky příspěvek na živobytí se prokázalo, že důvody vedoucí k dlouhodobému pobírání dávek jsou multifaktoriální. Zpravidla se jednalo o spojitost několika faktorů. Faktory bývají spojeny s dlouhodobou nezaměstnaností, kterou lze považovat za hlavní příčinu hmotné nouze, jak bylo uvedeno v teoretické části práce.

Všichni informanti mají nízké vzdělání, se kterým se pojí nízká nebo žádná pracovní kvalifikace. Kvalifikaci informanti nezískali ani během dalších let po ukončení školní docházky. Od těchto faktorů se odvíjí nedostatečné pracovní zkušenosti v souvislosti s trhem práce, který osobám nabízí odpovídající pracovní příležitosti zpravidla za minimální mzdu. Pak se jedinci rozhodují podle svých preferencí a životních situací, zda pracovní příležitost hledají, nebo setrvávají na dávkách sociálního

systemu, včetně dávek hmotné nouze. Jako faktor ovlivňující uplatnění se na legálním pracovním trhu, tedy i délku pobírání dávky hmotné nouze, se prokázala existence dluhů, které nejsou schopny osoby splácet z minimálních nebo nízkých mezd. Minimální mzda může být často srovnatelná s dávkami sociálního systému. Tito jedinci pak upřednostní život na sociálních dávkách bez vyvinutí většího úsilí ve spojitosti se zaměstnáním, který jim poskytuje volný čas a umožňuje péči o rodinu. O dluhy se dále nezajímají. Tyto osoby jsou potencionálními celoživotními příjemci dávek hmotné nouze, jelikož nesplní potřebnou dobu pojištění na další dávky sociálního systému.

Dalším faktorem ovlivňujícím délku pobírání dávek hmotné nouze, jsou děti a péče o ně. Tři informantky měly první dítě do 5 let od ukončení základní školy. Vlivem těchto okolností jedna informantka nezískala žádné pracovní zkušenosti. Druhá informantka, pracovala vždy na plný pracovní poměr, pokud plně nepečovala o děti, avšak nezískala pracovní kvalifikaci, na základě které by se vymanila z dávek hmotné nouze. Třetí informantka pracuje na základě smlouvy na zkrácený pracovní úvazek a akceptuje část nelegální výplaty, z důvodu dluhů, které není ochotna splácet.

Dále lze jako faktor ovlivňující setrvání na dávkách hmotné nouze vnímat subjektivní pocity informantů. Jedna informantka vnímá diskriminaci z důvodu příslušnosti k romskému etniku. Zároveň tato informantka uvedla subjektivně vnímané omezení na trhu práce, a to upřednostnění zaměstnávání osob ukrajinské národnosti. Tyto pocity jí mohou bránit v dalších pokusech o hledání práce. Jeden informant subjektivně vnímá zdravotní omezení plynoucí ze zranění, avšak není uznán práce neschopným a nemá žádný doklad o zdravotním omezení.

Faktorem ovlivňujícím délku pobírání dávek hmotné nouze může být zdravotní stav osoby a nemožnost zapojit se do pracovního procesu. Opět se jedná o více faktorů, které jsou příčinou stavu hmotné nouze. Jednalo se o osobu ve třetím stupni invalidity bez nároku na výplatu invalidního důchodu z důvodu nedostatečné doby pojištění.

Z průzkumného šetření dále vyplynulo, že nikdo z informantů nevnímá výraznou podporu ÚP ČR v hledání zaměstnání. Většina informantů považuje instituci jako místo, kam se má dostavit za účelem vyplacení dávky nebo setrvání v evidenci uchazečů o zaměstnání.

Dále lze usuzovat, že osoby nevnímají sociální vyloučení v souvislosti s chudobou a pobíráním dávky hmotné nouze. Překvapením pro autorku práce bylo, že osoby vnímají životní podmínky jako dostatečné a nepocitují výrazné nedostatky materiálního

ani jiného charakteru. U žádného informanta nemá dlouhodobé pobírání dávek vliv na rodinu, vztahy či psychické zdraví.

Společným znakem téměř všech informantů je, že pokud u nich nedojde k výrazné změně situace, pro kterou by museli vynaložit většího úsilí, všichni jsou nyní potencionálními celoživotními příjemci dávky příspěvek na živobytí.

Přínos práce může být v poskytnutí hlubšího náhledu do problematiky dávek hmotné nouze, a to například pro veřejnost se zájmem o tuto problematiku. Limitem této bakalářské práce může být zvolená kvalitativní výzkumná strategie, na jejímž základě není možné vztahovat výsledky šetření na všechny příjemce dávky příspěvek na živobytí. Tato bakalářská práce může být tedy podkladem pro rozsáhlejší práci založenou na kvantitativní metodě sběru dat, za účelem analýzy míry vyskytujících se faktorů ovlivňujících setrvání na dávkách hmotné nouze. Případně může být tato bakalářská práce podkladem pro analýzu, zda jsou dávky hmotné nouze využívány za účelem, se kterým jsou poskytovány, a zda nedochází k jejich zneužívání. K tomu by bylo vhodné využít kvalitativní výzkumnou strategii. Zde je však třeba brát zřetel na citlivost tématu a subjektivitu informací, které tito informanti sdělují.

Příloha

Osnova polostrukturovaného rozhovoru

1. Žijete na vesnici, nebo ve městě?
2. Bydlíte v domě, nebo bytě?
3. Stýkáte se se svou rodinou?
4. Jaké je vaše nejvyšší dosažené vzdělání?
5. Máte partnera, děti?
6. Jaké jsou Vaše měsíční příjmy?
7. Bydlíte ve vlastním bytě/domě?
8. Jaké jsou Vaše měsíční náklady na bydlení?
9. Máte nějaká zdravotní omezení?
10. Co by pro Vás bylo stavem nehmotné nouze?
11. Vnímáte nějaké omezení z důvodu pobírání příspěvku na živobytí?

Seznam použitých zdrojů

Knihy a monografické publikace

BUCHTOVÁ, Božena a kol. *Nezaměstnanost psychologický, ekonomický a sociální problém*. Praha: Grada, 2002. 240 s. ISBN 80-247-9006-8.

BUCHTOVÁ, Božena a kol. *Nezaměstnanost. 2.*, přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2013. 187 s. ISBN 978-80-247-4282-3.

BENEŠ, Milan. *Andragogika. 2.* aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2014. 176 s. ISBN 978-80-247-4824-5.

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele. 4.*, nezměněné vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1966-8.

KOTÝNKOVÁ, Magdalena. *Sociální ochrana chudých v České republice*. Praha: Oeconomica, 2007. 134 s. ISBN 978-80-245-1302-7.

KREBS, Vojtěch a kol. *Sociální politika. 3.* přeprac. vyd. Praha: ASPI, a.s., 2005, 504 s. ISBN 80-7357-050-5.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie zdraví. 3.* vyd. Praha: Portál, 2009. 280 s. ISBN 978-80-7367-568-4.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce. 3.* vyd. Praha: Portál, 2016. 272 s. ISBN 978-80-262-1154-9.

MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 248 s. ISBN 80-85850-61-3.

MAREŠ, Petr. *Nezaměstnanost jako sociální problém. 3.* uprav. vyd. Praha:

Sociologické nakladatelství, 2002, 172 s. ISBN 80-86429-08-3.

SIROVÁTKA, Tomáš. Sociální dávky a jejich příjemci: na „sociální trampolíně“, nebo ve slepé uličce? In: SIROVÁTKA, Tomáš, ed. *Česká politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, 236 s. ISBN 80-210-2307-4.

SELIGMAN, Martin E. P. *Naučený optimismus: jak změnit své myšlení a život*. Praha: Beta Dobrovský, 2013, 512 s. ISBN 978-80-7306-534-8.

ŠAFRÁNEK, Ladislav, *Nezaměstnanost: jak ji neznáme a jak jí čelit*. Praha: Orego, 2011. 118 s. ISBN 978-80-87528-03-7.

ŠÁMALOVÁ, Kateřina a kol. *Sociální správa: organizace a řízení sociálních systémů*. Praha: Grada, 2021. 456 s. ISBN 978-80-271-2195-3.

ŠVAŘÍČEK, Roman a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 2. vyd. Praha: Portál, 2014. 384 s. ISBN 978-80-262-0644-6.

Elektronické zdroje

ÚŘAD PRÁCE ČR. *Tisková zpráva 2024* [online]. Praha: Úřad práce ČR, 2024. 8 s. [cit. 2024-02-07]. Dostupné z: https://www.uradprace.cz/documents/37855/4767745/TZ_nezamestnanost_prosinec2023.pdf/a9a2c727-c41a-4e84-bc36-2c73769fb0c9

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. Životní a existenční minimum. *Ministerstvo práce a sociálních věcí*. [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2023 [cit. 2024-01-20]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/zivotni-a-existencni-minimum>

MINISTERSTVO VNITRA ČESKÉ REPUBLIKY. Správa na úseku zaměstnanosti. *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. Praha: Ministerstvo vnitra, 2008 [cit. 2023-11-11]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/sprava-na-useku-zamestnanosti.aspx>

Právní předpisy a legislativní dokumenty

Zákon č. 73/2011 Sb., o Úřadu práce České republiky a o změně souvisejících zákonů (zákon o Úřadu práce České republiky). In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s. r. o., 2024 [cit. 2023-11-11]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2011-73>

Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu (zákon o životním a existenčním minimu). In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s. r. o., 2024 [cit. 2023-11-11]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-110>

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi (zákon o pomoci v hmotné nouzi). In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s. r. o., 2024 [cit. 2023-11-11]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-111#f7238217>

Usnesení č. 2/ 1993 Sb., předsednictva České národní rady o vyhlášení listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky (listina

základních práv a svobod). In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s. r. o., 2021 [cit. 2023-11-11]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2>

Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti (zákon o zaměstnanosti). In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s. r. o., 2024 [cit. 2023-11-11]. Dostupné z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-435>

Vyhláška č. 389/ 2011 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o pomoci v hmotné nouzi. In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s. r. o., 2022 [cit. 2023-11-11]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2011-389>

Vyhláška č. 389/2011 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o pomoci v hmotné nouzi (vyhláška o provedení některých ustanovení zákona o pomoci v hmotné nouzi). In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s. r. o., 2022 [cit. 2023-11-11]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2011-389?text=%C4%8D.+389%2F2011>